

RAJOITETTU OMISTUSOIKEUSTESTAMENTTI JA SIITÄ AIHEUTUVAT RAJOITUKSET LESKEN MÄÄRÄÄMISVALTAAN

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Perhe- ja jäämistöoikeus
Maisteritutkielma
Kevät 2014
Pauliina Valorinne

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Rajoitettu omistusoikeustestamentti ja siitä aiheutuvat rajoitukset lesken määräämisvaltaan

Tekijä: Pauliina Valorinne

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Perhe- ja jäämistöoikeus

Työn laji: Tutkielma x Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä:65 + X

Vuosi: 2014

Tiivistelmä:

Perehdyn tutkielmassani PK 12:1:n mukaiseen puolison hyväksi tehtyyn rajoitettuun omistusoikeustestamenttiin. Tarkastelen tässä tutkielmassa, miten rajoitettu omistusoikeustestamentti vaikuttaa lesken määräämisvaltaan.

PK 12:1 luku sääntelee rajoitetusta omistusoikeustestamentista. PK 12:1 luku ohjaa soveltamaan PK 3 lukua. Tämä tulee sovellettavaksi silloin kuin testamentista ei muuta johdu.

Rajoitettu omistusoikeustestamentti antaa leskelle PK oikeuden määrätä rajoitetulla omistusoikeustestamentilla saadusta omaisuudesta. Lesken oikeutta on kuitenkin rajoitettu siten, ettei hän voi tehdä vastikkeettomia luovutuksia ja testamentata siitä omaisuudesta, minkä hän on saanut ensiksi kuolleelta puolisoilta. Toissijaisten oikeus toteutetaan lesken kuoleman jälkeisessä pesänjaossa. Mikäli leski on toimillaan vähentänyt toissijaisille perillisille kuuluvaa osuutta, voivat he turvautua oikeuteen vaatia vastiketta tai velvoittaa lahjansaajan palauttamaan saamansa lahjan.

Avainsanat: Rajoitettu omistusoikeustestamentti, leski, toissijainen perillinen

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön__

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYSLUETTELO

Lähteet.....	IV
Oikeustapaukset.....	IX
Käytetyt lyhenteet.....	X
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen metodi	3
1.2 Tutkielman aihe, aiheen rajaus ja dispositio	4
2 LESKEN ASEMAN KEHITTYMINEN	6
3 LAINSÄÄDÄNNÖN KEHITYS	10
4 POHJOISMAAT	14
5 LESKEN JÄÄMISTÖOIKEUDELLINEN ASEMA	18
5.1 Aviovarallisuusjärjestelmä.....	18
5.2 Aviovarallisuusjärjestelmän suhde jäämistöjärjestelmään	19
5.3 Tasinkoprivilegi	21
5.4 Lesken enimmäissuoja.....	22
5.5 Vähimmäissuoja.....	23
5.6 Lesken asema kuolinpesässä.....	29
6 YLEISTÄ TESTAMENTEISTA	32
6.1 Testamenttiluokitukset.....	32
6.2 Testamentin tulkinta	36
6.2.1 Rajoitetun omistusoikeustestamentin tulkinta	37
6.2.2 Leskelle suojea tulkinta-asenne	39
7 RAJOITETTU OMISTUSOIKEUSTESTAMENTTI.....	41
7.1 Toissijaiset perilliset	41
7.2 Rajoitettu omistusoikeustestamentti muun kuin aviopuolison hyväksi	43
7.3 Oikeus tehdä vastikkeellisia oikeustoimia	45
7.4 PK 3:3:n mukaiset vastikkeettomat luovutukset.....	46
7.4.1 Lesken käyttäytyminen ja varallisuustilanteen heikentäminen	47
7.4.2 Lesken käyttäytymisen merkitys vastikkeen edellytyksenä	49

7.4.3	Vastike.....	50
7.4.4	Lahjansaajan palautusvastuu	51
7.5	PK 3:4: Lesken pesän vaurastuminen.....	53
7.6	Lesken oikeus testamentin tekemiseen	54
7.7	Testamentista aiheutuvat poikkeukset PK 3 lukuun	57
8	JAKO LESKEN KUOLEMAN JÄLKEEN.....	59
8.1	Pesäosuuden laskeminen.....	59
8.2	Esinekohtaiset pesäosuudet.....	61
9	TESTAMENTIN VEROTUS	63
10	YHTEENVETOA.....	64

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis

Aviovarallisuusjärjestelmät. Juridica, Helsinki 1978

Aarnio, Aulis

Jälkisäädökset: Testamenttioikeuden oppikirja. 2. Uudistettu painos
Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta, Helsinki 1972

Aarnio, Aulis

Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta: tutkimus eräistä oikeudellisen käsitteenmuodostuksen peruspiirteistä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu, A-sarja n:o 86, Helsinki 1969

Aarnio, Aulis

Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2011

Aarnio, Aulis

Luentoja perintöoikeudesta II: Pesän selvittämistä ja velkavastuuta koskevat säännökset. Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoiminta, Helsinki 1971

Aarnio, Aulis

Perintöoikeus: jäämistöoikeuden oppikirja. Lainopillisen ylioppilastieteiden kustannustoimikunta. Helsinki 1974

Aarnio, Aulis – Helin, Markku

Suomen avioliitto-oikeus. 3. uudistettu painos. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1992

Aulis, Aarnio – Kangas, Urpo

Perhevarallisuus-oikeus. 2. uudistettu painos. Talentum, Helsinki 2010

Aulis, Aarnio - Kangas, Urpo

Suomen jäämistöoikeus I. Perintöoikeus. 5. uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2009

Aulis, Aarnio – Kangas, Urpo

Suomen jäämistöoikeus II. Testamenttioikeus. 4. uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2008

Aarnio, Aulis – Savolainen, Matti

Erään selitysteoksen herättämiä perintökaaren tulkintaongelmia

Agell, Anders - Brattström, Margareta

Äktenskap, samboende, partnerskap. Uppsala 2011

Anders, Agell - Lødrup, Peter - Nielsen, Linda - Kangas, Urpo - Danielsen, Svend

Avio-oikeus viidessä Pohjoismaassa. Lakien harmonisointimahdollisuuksista ja harmonisoinnin hyödyllisyydestä. Toukokuu 2002. Saatavissa

http://www.norden.org/fi/julkaisut/julkaisut/2002559/at_download/publicationfile. Viitattu 13.6.2013

Brattsröm, Margareta – Singer, Anna

Rätt Arv. Fördeling av kvarlåtenskap. 2:a upplagan. Iustus Förlag. Uppsala 2007

Carlén-Wendels, Thomas

Bodelning och arvskifte efter äktenskap och samboende : reglernas innebörd och tillämpning med utförligt kommenterade exempel. Stockholm 1994

Eriksson, Anders

Den nya familjerätten. Makars och sambors egendoms förhållanden, bodelning och arv. Stocholm 1997.

Gottberg, Eva

Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 5. Täysin uudistettu painos. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja A:128. Turku 2011

Hakulinen, Y.J

Avio-oikeus ja puolison perintöoikeus. Defensor Legis 1935, s.277–298

Hemmer, Ragnar

Suomen oikeushistorian oppikirja II: Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia. Helsinki 1962

Kangas, Urpo

Eloonjääneen puolison testamenttausvalta, testamentin tulkinta ja tulkinnan riitauttaminen. KKO 2005:6. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein. KKO 2005:1. Talentum, Helsinki 2005, s.43-48

Kangas, Urpo

Lahja. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1993

Kangas, Urpo

Lesken oikeudellinen asema. Oikeusdogmaattinen tutkimus lesken sosiaaliturvan laajuudesta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 156. Suomalainen lakimiesyhdistys. Vammala 1982

Kangas, Urpo

Puolison oikeudesta hallita jäämistöä PK 3 luvun nojalla. Näkökohtia omaisuuden osituksesta ja perinnönjaosta. Lakimies 1983, s.731-753

Kolehmainen, Antti - Rabinä, Timo

Jäämistösuunnittelu. Talentum. Helsinki 2012

Kolehmainen, Antti

Lesken asumissuojan ensisijaisuus. KKO 2012:90. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.) KKO:n ratkaistu kommentein 2012:II. Talentum. Helsinki 2013

Lohi, Tapani

Avio-oikeus ja kuolinpesän osakkuus – näkökohtia avio-oikeutta vailla olevan lesken oikeussuojasta. Defensor Legis 4/2004, s. 618- 641.

Lohi, Tapani

Ennakkoperinnöstä: perintö- ja lakiosien määräytyminen. Kauppakaari Oyj. Helsinki 2009

Lohi, Tapani

Legaatinsaaajan oikeusasemasta. Talentum. Helsinki 2011.

Lohi, Tapani

Ositus, tasinko ja sivullissuoja. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu- ja. A-sarja N:o 246. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 2003

Lohi, Tapani

Pesänjako, vastike ja lahjansaaajan palautusvastuu. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 269. Helsinki 2009.

Lohi, Tapani

Testamentin toissaajaa loukkaava lahjoitus. KKO 2007:21. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 2007:1. Helsinki 2007, s.138-148

Mahkonen, Sami

Johdatus perheoikeuden historiaan. Suomen lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1978

Mahkonen, Sami

Testamentti ja leskelle suojeva tulkinta-asetus. Lakimies 1987, s.513-530

Mikkola, Tuulikki

Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa. 2. Uudistettu painos. WSOY-pro Oy. Helsinki 2010

Norri, Matti

Perintö ja testamentti. Käytännön käsikirja. Talentum, Helsinki 2010

Norri, Matti

Leskeysaikana tapahtuneiden ennennysten ja vähennysten huomioon ottaminen jaettaessa perintö lapsettomien aviopuolisoiden jälkeen. Defensor Legis 1994 s. 706-709

Rautiala, Martti

Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan. Suomen lakimiesliiton kirjasarja N:o 27. Suomen lakimiesliiton kustannus Oy. Helsinki 1967

Saldeen, Åke

Arvsrätt. En lärobok om arv, boutredning och arvscliffe. Uppsala 1998

Saarenpää, Ahti

Havaintoja toisen puolison perintöoikeudesta toisen puolison kuollessa rintaperillisettä. Teoksesta Puolisoiden omaisuuden ositus ja jako. Espoo 1984

Saarenpää, Ahti

Perintö ja jäämistö. Kitee 1994

Saarenpää, Ahti

Tasa-arvosta tasajakoon. Piirteitä jäämistölainsäädäntömme kehitysvaiheista. Teoksesta Oikeustiede-Jurisprudentia. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja XIII. Vammala 1980

Saarenpää, Ahti

Testamentin ja lakiosan suhde. KKO 2005:124. Teoksesta Timonen, Pekka (toim.) KKO:n ratkaisut kommentein 2005:II. Helsinki 2006

Savolainen, Matti

Pesäosuuksien määräämisestä perintökaaren 3 luvun mukaan. Defensor Legis 1974, s. 449-474

Savolainen, Matti

Puolison perintöoikeudesta. Defensor Legis 1969, s. 191–205

Siltala, Raimo

Johdatus oikeusteoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2001

Walén, Gösta

Kommentar till ärvdabalken. Del I (1-17 kap.) Arv och testamente. Fjärde upplagan. Nordstedts Juridik. Stockholm 1993

Ylöstalo, Matti

Testamentin tulkinnasta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 63. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki 1954

Virallislähteet

Ehdotus uudeksi aviokaareksi ynnä perustelut. Helsinki 1924

Hallituksen esitys n:o 40 (1927vp) uudeksi aviokaareksi**KM 1992:12 Perheet ja laki. Perhetoimikunnan mietintö. Helsinki 1992**

Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotukseksi perintölaiksi 1941. Helsinki 1965.

Lakivaliokunnan mietintö N:o 5 VPA 1908

Lvk 2/1936

Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi. Lainvalmistelukunnan julkaisuja. (Ehdotus 1935)

Lvk 5/1938

Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölaiksi sekä siihen liittyvä lainvalmistelukunnan mietintö. Lainvalmistelukunnan julkaisuja (Esitysehdotus 1938)

OMTR 2004:6: Perintökaaren uudistamistarpeet

Tilastokeskus: Perheet tyypeittäin vaimon/äidin iän mukaan 2002

OIKEUSTAPAUKSET

KKO 1927-II-85

KKO 1929-II-4

KKO 1940-II-225

KKO 1951-II-137

KKO 1953-II-93

KKO 1956-II-4

KKO 1978-II-49

KKO 1981-II-41

KKO 1981-II-159

KKO 1983-II-83

KKO 1990:46

KKO 1992:21

KKO 1992:29

KKO 1993:94

KKO 1998:113

KKO 1999:75

KKO 2001:12

KKO 2003:129

KKO 2005:6

KKO 2005:124

KKO 2007:21

KKO 2009:75

KKO 2012:48

KKO 2012:90

KÄYTETYT LYHENTEET

AL	Avoliittolaki (234/1929)
AOL	Laki aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista (1889)
ASHL	Laki asuinhuoneiston vuokrauksesta (1995/481)
Avoliittolaki	Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta (14.1.2011/26)
HE	Hallituksen esitys
KKO	Korkein oikeus
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (1929/228)
PerVL	Perintö- ja lahjaverolaki (12.7.1940/378)
PK	Perintökaari (1965/40)
RPL	Laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001)
vp	valtiopäivät
ÄB	Ärvidabalk (12.12.1958/637)

1 JOHDANTO

Lesken asemaa on pyritty turvaamaan puolison kuoleman jälkeen lainsäädännön avulla. Tämän lisäksi lesken taloudellinen asema voidaan turvata myös testamentilla. Testamentissa määrätty oikeudet saattavat olla samanlaisia kuin lakisääteiset oikeudet, mutta testamentti voi myös parantaa lesken oikeuksia. Perittävän ollessa naimisissa voidaan olettaa, että hänen tarkoituksensa on turvata puolisonsa asema kuoleman varalta, vaikka hänellä olisi rintaperillisiä.¹ Vuosien saatossa perhetilanne on muuttunut. Nykyään ei ole enää harvinaista, että aviopuolisoilla ovat olleet aikaisemmin naimisissa ja heillä voi olla omia lapsia yhteisten lapsien lisäksi.

Puolisoiden välisen keskinäisen testamentin tarkoitus on sovittaa kahden eri intressitahon, lesken ja ensiksi kuolleen puolison perillisten, edut. Testamentilla voidaan varmistaa, että lesken elinolosuhde pysyy ennallaan puolison kuoleman jälkeen ja samalla hänelle on haluttu antaa taloudellinen toimintavapaus. Toisaalta samalla on haluttu antaa perillisille oikeus perintöön lesken kuoltua.

Perintökaarella on lesken hyväksi tehdystä testamentista vain yksi säännös, PK 12:1. Se kuuluu seuraavasti:

PK 12:1: Jos testamentissa on määrätty, että eloonjääneelle puolisolle perillisenä tai yleisjälkisaadoksen saajana tuleva omaisuus on puolison oikeuden lakattua menevä muulle henkilölle, on vastaavasti sovellettava, mitä 3 luvussa on säädetty, jollei testamentista muuta johdu.

PK 12:1 ohjaa soveltamaan PK 3 luvun säännöksiä. PK 3 luku sääntelee tilannetta, jossa perittävältä ei jää rintaperillisiä, jolloin jäämistön saa eloonjäänyt puoliso. Eloonjääneen puolison määräysvaltaa perittyyn omaisuuteen ei ole säännelty muuten kuin ottamalla lukuun säännökset lesken testamenttausvallasta ja testamentilla saadun omaisuuden lahjoittamisesta. PK 3 luvun pääsisältö on pesänjako, joka toimitetaan eloonjääneen puolison kuoleman jälkeen ensiksi kuolleen puolison perillisten (toissijaiset perilliset) ja lesken perillisten kesken. Tällöin toissijaisten perillisten perintöoikeus toteutuu vasta les-

¹ OMTR 2004:6: Perintökaaren uudistamistarpeet s. 9: ”Kaikista perittävistä runsas 20 % tekee nykyisin testamentin. Kaikista testeistä noin puolet on keskinäisiä testamenteja ja leski on testamentin saajana yli 45 %:ssa tapauksia, joissa oli tehty testamentti. Lapsen, muun perillisen tai perillisperillisen hyväksi testamenteja tehtiin paljon harvemmin. Tämä kertonee siitä, että testamentilla halutaan sängen usein parantaa lesken asemaa siitä, mikä se on tai mikä sen ajatellaan olevan. Toisaalta on huomattava, että noin 44 % perittävistä jätti lesken, mutta lesken aseman hyväksi tehdyn testamentin jätti ainoastaan vajaa 10 % perittävistä”.

ken kuoleman jälkeen. Tällöin toissijaiset perilliset ovat eloonjääneen puolison kuolinpesän osakkaita, mutta ensiksi kuolleen puolison perillisiä.²

Rakenteellisesti PK 3 luku muistuttaa tilannetta, joka syntyy rajoitetun omistusoikeuden tuloksena. Tällöin testamentti lykkää jäämistön jaon ensisaajan kuolemaan tai siihen asti kunnes hänen oikeutensa muulla perusteella lakkaa, jolloin toissijaisten perillisten oikeus aktualisoituu. Rakenteellisen yhtäläisyyden ollessa näin suuri, lakiin on otettu rajoitettuja omistusoikeustestamentteja koskeva tulkinta, PK 12:1. Kuitenkin tulee huomata, että vaikka PK 12:1 sijaitsee systemaattisesti käyttöoikeustestamenttia koskevan luvun avaussäännöksenä, se koskee ainoastaan rajoitettuja omistusoikeustestamentteja.

PK 12:1 soveltaessa on katsottu, että seuraavien edellytysten tulisi täytyä

1. omaisuuden ensisaajana on eloonjäänyt puoliso,
2. puoliso saa omaisuuden yleistestamentin saajana,
3. testamentissa on toissijaismääräys, ja
4. testamentin tulkinnasta ei muuta johdu³

Testamentti täytyy tehdä aviopuolison hyväksi. Tämä koskee myös rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä,⁴ mutta sen sijaan avoliitossa ja rekisteröimättömässä parisuhteessa elävät jäävät ulkopuolelle.⁵ Tämä on ongelmallista, sillä PK:ssa ei ole huomioitu sitä mahdollisuutta, että rajoitettu omistusoikeustestamentti on tehty muun kuin aviopuolison hyväksi. Tällaisissa tapauksissa soveltaminen on jäänyt oikeuskäytännön varaan.⁶

² Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 580.

³ Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 581.

⁴ Rekisteröidyssä parisuhteessa olevat saivat lakimääräisen perintöoikeuden 1.1.2002. Siihen saakka parisuhdekumppanin asema tuli aina turvata testamentilla. Nykyisin eloonjääneen parisuhdekumppanin perintöoikeus on identtinen eloonjääneen puolison kanssa. Mitä tässä tutkielmassa puhutaan avioliitosta ja sen oikeusvaikutuksia sekä eloonjääneen puolison asemasta, käy samat periaatteet myös rekisteröidyssä parisuhteessa eläviin sekä eloonjääneeseen parisuhdekumppaniin.

⁵ Koska PK 12:1 ei sovellu avopuolisoiden väliseen keskinäiseen testamenttiin, tulee tällöin testamentissa määrittää yksityiskohtaisesti, miten omaisuus tulee jakaa molempien kuoltua.

⁶ Rajoitetusta omistusoikeustestamentista muun kuin puolison hyväksi on korkein oikeus antanut ennakkoratkaisun KKO 2007:21, jossa vanhempi oli tehnyt rajoitetun omistusoikeustestamentin poikansa hyväksi.

Jotta PK 12:1 tulee sovellettavaksi, täytyy kyseessä olla yleistestamenti, johon on otettu toissijaismääräys. Kun nämä ehdot täyttyvät ensisaajan oikeuden sisältö ja omaisuuden jako ensisaajan kuoltua määräytyvät PK 3:1-7:ssä olevien oikeusohjeiden nojalla.

Puolison hyväksi tehty rajoitettu omistusoikeustestamenti ei anna leskelle täyttä omistusoikeutta. Rajoitettu omistusoikeustestamenti asettaa leskelle rajoituksia perittävän omaisuuden suhteen. Leski saa omaisuuteen täyden käyttövapauden sekä oikeuden nauttia ilman tilintekovelvollisuutta omaisuudesta saatavasta korosta ja tuotosta. Leski voi myös määrätä omaisuudesta *inter vivos*. Rajoitettu omistusoikeustestamenti rajoittaa lesken oikeutta määrätä saamastaan omaisuudesta testamentilla sekä antaa toissijaisille perillisille suojaa lesken määräysvaltaa vastaan siinä tapauksessa, että tämä on lahjoittanut omaisuutta. Toissijaisten perillisten suojaksi on säädetty vastikesäännös ja lahjansaajan palautusvastuu.

PK 12:1 antaa testamentin tekijälle mahdollisuuden poiketa PK 3 luvun säännöksiä soveltamisesta. PK 3 luvun säännökset tulevat sovellettavaksi ainoastaan silloin, kun testamenttiin ei ole otettu PK 12:1:n mukaan määräystä siitä, miten PK 3 luvun säännöksistä poiketaan. PK 12:1 antaa mahdollisuuden sivuuttaa PK 3 luvun säännökset joko kokonaan tai osittain.

1.1 Tutkimuksen metodi

Oikeustieteelliset tutkimukset voidaan jakaa valitun tarkastelutavan mukaan lainoppiin, oikeushistoriaan, oikeussosiologiaan, oikeusfilosofiaan ja vertailevaan oikeustieteseen.⁷ Oikeusdogmatiikan kohteena ovat normit ja niiden sisällön selvittäminen tulkitsemalla ja selvittämällä voimassa olevaa oikeutta.⁸ Tämä tutkielma on oikeusdogmaattinen tutkimus.

Oikeuslähdeopin mallit voidaan jakaa staattiseen ja dynaamiseen tarkastelutapaan. Staattinen oppi perustuu eri oikeuslähteiden ennalta vakioituun suhteelliseen velvoittavuuden asteeseen. Dynaamisen opin mukaan oikeuslähteiden painoarvo määräytyy tuomarin ratkaisutoiminnassa vain tapaus- ja tilannekohtaisesti.⁹ Aarnion oikeuslähde-

⁷ Aarnio, Aulis: Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta s. 1.

⁸ Siltala, Raimo: Johdatus oikeusteoriaan s. 22.

⁹ Aarnio, Aulis: Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta s. 68–69.

oppi perustuu staattiseen malliin. Sen mukaan tuomaria tai muut lainsoveltajaa velvoittavat oikeuslähteet on jaettu kolmeen ryhmään: vahvasti velvoittaviin (laki ja maantapa), heikosti velvoittaviin (lainsäätäjän tarkoitus, esityöt ja prejudikaatit) sekä sallittuihin oikeuslähteisiin (esimerkkinä tästä oikeusvertailu ja oikeustiede).¹⁰ Tässä tutkielmassa lähtökohtana ovat kirjoitetun lain säännökset erityisesti PK 12 luvun 1 § ja PK 3 luvun säännökset unohtamatta lain esitöitä. Lainsäädännön lisäksi tarkastelen myös korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuja. Oikeuskirjallisuuden osalta olen pyrkinyt hyödyntämään aihetta käsitteleviä kotimaista oikeuskirjallisuutta.

1.2 Tutkielman aihe, aiheen rajaus ja dispositio

Tutkielman aiheena on lesken hyväksi tehty rajoitettu omistusoikeustestamentti ja sen vaikutukset lesken määräämisvaltaan PK 3 luvun mukaisesti. Tutkimusongelmana on kuinka rajoitettu omistusoikeus vaikuttaa lesken määräysvaltaan ja minkälaisia oikeustoimia hän voi tehdä ilman että hän loukkaa toissijaisten perillisten oikeuksia. Tällöin vastakkain on lesken määräysvallan kunnioittaminen ja toisaalta toissijaisten perillisten oikeuksien turvaaminen. Samalla myös turvataan ensiksi kuolleen puolison viimeinen tahto miten hän haluaisi omaisuutensa jaettavan lesken kuoleman jälkeen.

Rajoitan tutkielmani aiheen koskemaan lesken ja toissijaisten perillisten suhdetta. En käsittele sitä, miten rajoitettu omistusoikeustestamentti suhtautuu rintaperillisen lakiosaan. Lähtökohtana tässä tutkielmassa on pätevä testamentti, joten en käy läpi testamentin tekemiseen liittyviä muotovaatimuksia enkä myöskään käsittele puolison suojan jäämistöoikeudellisia esteitä tässä tutkielmassani.

Aloitin tutkielmani tarkastelemalla yleisesti kuinka lesken perintöoikeus on kehittynyt. Luvussa kaksi selvitän kuinka lesken perintöoikeus on kehittynyt yleisesti. Luvussa kolme tarkastelen PK:n kehitystä lesken perintöoikeuden osalta lainvalmistelumateriaalin osalta. Tarkastelemalla vanhoja lainvalmisteluaineistoja voidaan havaita kehitys, miten on päästy nykytilanteeseen. Ymmärtämällä menneitä voimme paremmin tarkastella lainsäädännön nykytilaa ja ymmärtää, kuinka on päädytty nykyiseen oikeustilaan.

Luvussa neljä käsittelen lesken perintöoikeutta muissa Pohjoismaissa. Pohjoismaiden

¹⁰ Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria s. 52.

lainsäädäntö on melko lähellä toisiaan. Pohjoismaiden jäämistöoikeudesta löytyy niin yhtäläisyyksiä kuin eroavaisuuksia.

Luvussa viisi tarkastelen minkälaisia oikeuksia leskellä on lain mukaan käytettävissä toisen puolison kuollessa siinä tapauksessa, ettei lesken hyväksi ole tehty testamenttia. Tämä on mielestäni perusteltua sen takia, koska leskelle laissa taattuja oikeuksia voidaan pitää lähtökohtana, jota vasten testamentilla annettuja oikeuksia voidaan verrata.

Luvussa kuusi tarkastelen yleisesti eri testamenttityyppejä ja minkälaisia oikeuksia ne antavat leskelle. Tarkastelen tässä luvussa myös testamentin tulkintaa yleisesti varsinkin PK 12:1 ja leskelle suojelevalle tulkinta-asenteen valossa.

Vaikka leski saa omaisuuden täydellä omistusoikeudella ja hänellä on oikeus disponoida saamastaan omaisuudestaan haluamallaan tavalla, niin hänen oikeuttaan määrätä omaisuudesta on rajoitettu kahdella tavalla. Ensinnäkin hän ei voi vapaasti testamentata omaisuudesta eikä hän voi vastikkeettomasti luovuttaa omaisuutta. Tarkastelen luvussa seitsemän tarkemmin sitä, minkälaisia suojelevalle toissijaiset perilliset voivat saada PK 3 luvun mukaan siinä tapauksessa, että leski on tehnyt vastikkeettomia oikeustoimia tai testamentannut sellaista omaisuutta, joka kuuluisi lesken kuoleman jälkeen toissijaisille perillisille. PK 3 luvun säännökset tulevat sovellettavaksi silloin kuin testamentista ei muuta johdu. Tarkastelen tässä luvussa myös sitä, miten testamentilla voidaan poiketa PK 3 luvun säännöksistä.

Luvussa 8 tarkastelen sitä, miten omaisuus jakaantuu lesken perillisten ja toissijaisten perillisten kesken lesken kuoleman jälkeen. Käyn läpi, miten lasketaan toissijaisten perillisten ja lesken perillisten pesäosuus lesken kuoleman jälkeen.

Luvussa 9 tarkastelen miten rajoitettuja omistusoikeustestamenteja kohdellaan verotuksellisesti.

Lopussa käsittelen yhteenvedossa tärkeimpiä kohtia koskien rajoitettua omistusoikeustestamenttia ja siitä aiheutuvia rajoituksia lesken määräysvaltaan.

2 LESKEN ASEMAN KEHITTYMINEN

Lesken aseman kehittymistä ja parantumista voidaan pitää erityisesti naislesken aseman parantamisena. Naisen eläessä miestä pidempään perhe- ja jäämistöoikeudellisilla muutoksilla on pyritty vähitellen parantamaan naisten oikeudellista asemaan irtautumalla sukukeskeisestä ajattelutavasta parantamalla yksilön oikeuksia. Nainen oli vuoden 1929 avioliittolakiin asti miehen edusmiehisyysalainen.¹¹

Puolisolla ei ollut vuoden 1734 lain mukaan lainkaan perintöoikeutta, joten puolison, elatus puolison kuoleman jälkeen tuli turvata muulla keinolla. Vaimon asemaa turvattiin naimaosalalla, huomenlahjalla ja lasten elatusvelvollisuudella vanhempiaan kohtaan. Naimisiin mennessään puolisoiden omistama omaisuus sulautui yhdeksi kokonaisuudeksi. Avioliiton purkautuessa kumpikin saa oman osuutensa tästä kokonaisuudesta.¹² Maalaisoikeuden mukaan naisen naimaosa oli 1/3 ja miehen 2/3 puolisoiden yhteisestä omaisuudesta, joka käsitti irtaimiston ja avioliiton aikana hankitun kiinteän omaisuuden. Kaupunkilaisoikeuden mukaan sekä miehen että naisen naimaosa oli 1/2, jota sovellettiin sekä kiinteään että irtaimeen omaisuuteen.¹³ Maalaisoikeudessa osuudet muuttuivat tasavertaiseksi 1800-luvun lopulla, jolloin aviopuolisoita alettiin pitää tasavertaisina.¹⁴

Toinen keino turvata puolison elatus oli huomenlahja, jonka antamisesta oli säädetty lailla. Mies antoi huomenlahjan vaimolleen häyyön jälkeisenä aamuna, mutta omistusoikeus ei varsinaisesti siirtynyt vaimolle. Huomenlahja siirtyi vaimon omistukseen vasta puolison kuollessa silloin, kun mies kuoli ennen vaimoa. Myös myötäjäisillä oli oma osansa ennen vanhaan. Myötäjäiset ovat lahja, jonka morsiamen isä antoi tyttärelleen tämän mennessä naimisiin. Myötäjäiset olivat naiselle perinnön korvike, sillä naisella ei ollut perimisoikeutta veljensä rinnalla.¹⁵

Suomen ollessa maatalousyhteiskunta oli tärkeää, että maaomaisuus pysyi aviomiehen suvun hallussa. Tasa-arvoa tärkeämpänä pidettiin maatilatalouden jatkuvuutta, jota auttoi naiselle annettava vähäisempi ja rajoitetumpi naimaosa sekä perintöosa. Omaisuus periytyi vuoden 1734 lain mukaan suvulle, jolla oli vastuu suvun jäsenten hyvinvoinnis-

¹¹ Mikkola, Tuulikki: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa s. 1.

¹² Hemmer, Ragnar: Suomen oikeushistorian oppikirja s. 30.

¹³ Hemmer, Ragnar: Suomen oikeushistorian oppikirja s. 34.

¹⁴ Mahkonen, Sami: johdatus perheoikeuden historiaan s. 48–49

¹⁵ Mikkola, Tuulikki: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa s. 2.

ta. Vuoden 1734 perintökaassa sukulaisten perintöoikeutta ei ollut rajattu millään tavalla. Lähimpänä sukulaisena saattoi olla kovinkin etäinen sukulainen, joka syrjäytti lesken.¹⁶ Lesken asema turvattiin vuoden 1734 perintökaaren ollessa voimassa keskinäisellä testamentilla. Tällöin lesken asema pyrittiin turvaamaan antamalla omistusoikeus jäämistöomaisuuteen, joka lesken kuollessa menisi ensiksi kuolleen puolison toisijaisille perillisille.¹⁷

Vuoden 1889 avioliittolaissa (AOL) puolison asemaa turvattiin omaisuutta koskevan sääntelyn kautta. AOL:n mukaan puolisoilla oli avioliiton solmimisen jälkeen kahdentyyppistä omaisuutta: yksityistä ja yhteistä. Nykyistä avioliittolakia valmisteltaessa tärkeinä tavoitteina pidettiin puolisoitten tasavertaisuuden ja keskinäisen taloudellisen riippumattomuuden toteuttamista. Sen sijaan omaisuuden täydelliselle erillisyydelle rakentuva aviovarallisuusjärjestelmän aiheuttamia seurauksia pidettiin kohtuuttomana.¹⁸

Ennen vuotta 1966 leskellä ei ollut perintöoikeutta eikä leskellä ollut nykyisen PK 3 luvun mukaista suojajärjestelmää. Lesken asema voitiin toteuttaa ainoastaan avio-oikeuden toteuttamisen ja testamentin tekemisen kautta. Siinä tapauksessa, ettei puolisoilla ollut avioehtosopimusta, tilanne saattoi merkitä lesken kannalta sitä, että ensiksi kuolleen sukulaiset saivat leskelle kuuluvan avio-osan. Omaisuus jouduttiin tällöin taasaamaan lesken ja ensiksi kuolleen puolison perillisten välillä. Ainoa keino turvata lesken asema oli tehdä puolisoitten välinen keskinäinen testamentti.¹⁹ Keskinäisen testamentin merkitystä korostaa korkeimman oikeuden antamat ennakkopäätökset puolisoitten välisestä keskinäisestä testamentista ennen vuoden 1965 perintökaarta.²⁰

¹⁶ Kangas, Urpo: Lesken oikeudellinen asema s. 43.

¹⁷ Aarnio, Aulis: Luentoja perintöoikeudesta II s. 99.

¹⁸ Lohi, Tapani: Ositus, tasinko ja sivullissuoja s. 3, Aarnio, Aulis – Helin, Markku: Suomen avioliitto-oikeus s. 94, Hakulinen, Y.J: Avio-oikeus ja puolison perintöoikeus s. 281. Aviovarallisuuden kehityksessä esim. Aarnio, Aulis: Aviovarallisuusjärjestelmät.

¹⁹ Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 570.

²⁰ Puolisoiden tekemistä keskinäisistä testamenteista löytyy paljon korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuja ennen vuoden 1965 perintökaarta. Esim. KKO:1927-II-85: Koska A oli saanut testamentilla oikeuden itsenäisesti hallita tilaa, jonka hoidosta ja hallinnasta hänen ei tarvinnut tehdä B:n omaisille, hylättiin viimeksi mainittujen vaatimus, että A:ta kiellettiin hukkaamasta tilan metsää.

KKO:1929-II-4: Keskinäisen testamentin nojalla, jolla oli määrätty, että eloonjäänyt puoliso sai elää kiinteistöstä maa-alue.

KKO:1940-II-225: Puolisoiden keskinäisessä testamentissa oli määrätty, että toisen heistä kuoltua jälkeenkäävä puoliso oli saava 'koko elinaikanaan täydellä omistusoikeudella pysyä liikkuttamattomassa pesässä olematta siitä kenellekään tilivelvollinen'. Testamentin sanamuodon ja jutussa testamentin tarkoi-

Lesken perintöoikeuden ja suojajärjestelmän myötä rajoitetun omistusoikeustestamentin tekeminen on tarpeen silloin, kun lesken oikeutta halutaan supistaa tai laajentaa siitä, mitä on PK 3 luvun nojalla tai kun halutaan määrätä toissijaisten perillisten piiri toiseksi kuin mitä sen on PK 3 luvussa.²¹

Lesken asemasta puhuttaessa tulee huomata, että tällöin puhutaan vain aviolesken asemasta. Avioliiton rinnalle on tullut avoliitto sekä rekisteröity parisuhde, mitä voidaan pitää varsin uusina instituutioina verrattuna avioliittoon. Kun aikaisemmin tavoitteena oli lesken aseman parantaminen, johon on päästy, on nyky-yhteiskuntamme joutunut uusien ongelmien eteen erilaisten parisuhteiden myötä. Kun perintökaari tuli voimaan 1965, avioliittoa pidettiin ainoana parisuhdemuotona. Avoliiton merkitys on kasvanut 1970-luvulta alkaen ja se alkaa yhtä merkittävässä asemassa kuin avioliittokin.²² Vaikka avoliitto on ollut Suomessa hyväksyttävä parisuhdemuoto, avoliitossa elävät ovat vieläkin oikeudellisesti huonommassa asemassa kuin avioliitossa elävät. Avoliitossa elävien oikeuksia on pyritty parantamaan ja 1.4.2011 tuli voimaan avoliittolaki (Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta 14.1.2011/26). Kuitenkin tämä laki ei tule sovellettavaksi kuin tietyissä tilanteissa, eikä se turvaa aviolesken asemaa samalla tavalla kuin perintökaari aviopuolisoa. Avopuolisoiden ainoa keino turvata aviolesken taloudellinen asema avopuolison kuoleman jälkeen on testamentti.

Myös rekisteröidyssä parisuhteessa elävien asema on kehittynyt. Asenteet tällaisia liittoja kohtaan ovat lieventyneet. Perintökaaren tullessa voimaan tuskin kukaan osasi odottaa, että jonain päivänä myös samaa sukupuolta olevat rinnastettaisiin aviopuolisoihin. Rekisteröidyssä parisuhteesta säädetään laissa rekisteröidystä parisuhteesta (RPL, 9.11.2001/950), jossa rekisteröity parisuhde rinnastetaan perintöoikeudellisesti samaan

tuksesta esitetyn muunkin selvityksen perusteella katsottiin eloonjääneen puolison saaneen omistusoikeuden kuolleen puolison jäämistöön.

KKO:1953-II-93: Vaimo, joka hänen ja hänen miehensä tekemän keskinäisen testamentin nojalla oli saanut omistusoikeuden jäämistöön, oli siitä huolimatta, että testamentissa oli määrätty, miten omaisuuden suhteen oli kummankin puolison kuoltua meneteltävä, oikeutettu miehensä kuoltua myymään myöskin tämän osuuden kiinteistöistä, joka oli puolisojen yhteistä omaisuutta.

²¹ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 571.

²² Vuonna 1971 18–54 vuotiaista ainoastaan 2 % eli avioliitonomaisessa suhteessa. Vuonna 1989 tällaisessa suhteessa elävien osuus 15-64-vuotiaiden keskuudessa oli noussut jo 16 %. Perhetoimikunnan mietintö KM 1992:12 s.13. Vuonna 2002 avioliitonomaisessa suhteessa kaikista perhetyypeistä eli lähes 20 %. Tilastokeskus: Perheet tyypeittäin vaimon/äidin iän mukaan 2002.

asemaan kuin avioliitto, joten eloonjääneellä rekisteröidyssä parisuhteessa eläneeseen leskeen sovelletaan samoja lain säännöksiä kuin avioliitossa eläneeseen eloonjääneeseen puolisoon.

3 LAINSÄÄDÄNNÖN KEHITYS

Lesken oikeudesta periä säädettiin vuoden 1965 perintökaaressa, joka tuli voimaan 1.1.1966. Sitä ennen oli voimassa vuoden 1734 perintökaari. Vuoden 1965 PK:ssa leskelle annettiin perintöoikeus silloin kun ensiksi kuolleelta puolisolta ei jäänyt rintaperillisiä. Lesken perintöoikeus voitiin kuitenkin turvata testamentilla. PK:ta muutettiin vuonna 1982 lisäämällä siihen lesken oikeus hallita jäämistöä ja asuntoa jakamattomana. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tehtiin useita esityksiä perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi. Tästä huolimatta uudistyö lähti käyntiin vasta 1930-luvulla, joka aloitti pitkän lainvalmistelutöiden sarjan ennen kuin PK:ta muutettiin 1965.

Vuoden 1734 perintökaaren lähtökohtana oli, että omaisuus periytyi sukuperimysideologian mukaan suvulle, jolla oli vastuu suvun jäsenten hyvinvoinnista. Tämän avulla leskikin pääsi osalliseksi jäämistövarallisuuden tuottamasta taloudellisesta turvallisuudesta. Perittävän ollessa varaton lesken suoja jäi varsin vähäiseksi. Lesken asema ollut tyydyttävästi järjestetty ja 1800-luvun puolivälin jälkeen sitä alettiin parantaa.²³ Lesken aseman parantaminen alkoi uudistamalla avioehto- ja pesäerosäännöksiä sekä myöhemmin lisäämällä yhtäläiset naima- ja perintöosuussäännökset ja lisäksi huomenlahja poistettiin laista. Lesken asemaa paransi merkittävästi vuoden 1890 laki aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteiden voimaansaattamisesta. Vuoden 1929 avioliittolaki puolestaan poisti omaisuudenyhteyden ja miehen edusmiehisyyden ja toi tilalle omaisuuden erillisyyden periaatteen ja avio-oikeus käsitteen.²⁴

Vuonna 1908 lakivaliokunta ehdotti eloonjääneelle puolisolle perintöoikeutta perittävän sukulaisten rinnalle. Tätä ehdotusta perusteltiin lesken sosiaaliturvan tarpeella.²⁵ Liliuksen ehdotus vuodelta 1911 sisälsi samanlaisia ajatuksia. Hänen ehdotuksessaan leski olisi saanut perintöoikeuden ja perintöoikeuden olisi tullut korvata kuolemantapauksessa aviovarallisuusnormiston mukaiset etuudet. Aviopuolison kuollessa leskeä tulisi tällöin suojata perintöoikeudellisin etuuksin ilman kytkentää aviovarallisuussäännöksiin.

1920-luvun ehdotuksissa esitettiin, että puolison perintöoikeus korvataan eloonjääneelle

²³ Saarenpää, Ahti: Tasa-arvosta tasajakoon s. 189 - 218.

²⁴ Rautiala, Martti: Puolisoiden velkasuhteet avioliitolain mukaan I s. 38.

²⁵ Lakivaliokunnan mietintö N:o 5 VPA 1908 s. 5 - 6.

puolisolle myönnettävällä leskenosalla.²⁶ Tällöin eloonjäänyt puoliso olisi saanut avio-oikeuden lisäksi leskenosan vainajan avio-osasta sekä kaikesta muusta jäämistöstä puolet, jos vainajan jälkeen olivat elossa tämän vanhemmat, sisarukset tai näiden jälkeläiset. Muutoin eloonjäänyt puoliso olisi saanut ehdotuksen mukaan koko jäämistön. Vaihtoehtoisesti lakivaliokunta ehdotti, ettei puolisoilla olisi ollut leskenosaa kiinteään omaisuuteen.²⁷

Vuonna 1924 annetussa ehdotuksessa uudeksi aviokaareksi esitettiin eloonjääneelle puolisolle perintöoikeutta toissijaisten perillisten kanssa, jos puolisoilla ei ollut rintaperillisiä. Jos toissijaisia perillisiä ei olisi ollut, leski olisi yksin perinyt koko jäämistön.²⁸ Valtioneuvosto päätti pyytää aviokaariehdotuksesta ja ehdotuksesta puolison perintöoikeudeksi lausunnon korkeimmalta oikeudelta, jonka mielestä lesken oikeudellista asemaa koskevat kysymykset tuli valmistella vireillä olleen perintökaaren valmistelun yhteydessä. Kannanotto oli lesken jäämistösuojan kannalta kohtalokas, sillä lesket jäivät tämän takia vuosikymmenien ajaksi ilman perintöoikeudellista turvaa.²⁹

Ennen perintökaaren voimaantuloa tehtiin useita esityksiä perintö- ja testamenttioikeuden uudistamiseksi, joissa otettiin kantaa lesken perintöoikeuteen. Tärkeimmät lainvalmistelutyöt ovat vuoden 1935 ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen (LVK 1935:2), ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölaiksi (LVK 5/1938) ja korkeimman oikeuden siitä vuonna 1941 antama lausunto. Ne ovat perusteluiltaan laajimpia ja myöhempien yleisellä tasolla perusteltujen esitöiden esikuvia. Ne eivät kuitenkaan muodosta yhtenäistä kokonaisuutta lainvalmisteluun kuuluneen pitkän ajan vuoksi ja niiden suuren lukumäärän takia.

Vuoden 1935 ehdotuksessa otettiin kantaa kahteen asiaan. Ehdotus puolsi puolison perintöoikeutta siinä tapauksessa, että vainajalta jäi muita perillisiä kuin perillisiä kuin rintaperillisiä. Lesken oikeuteen periä puoliso silloin kun perittävältä jäi rintaperillinen, suhtauduttiin kielteisesti. Ehdotus rakentui ensisijaisen ja toissijaisen perimykselle. Ehdotuksen mukaan jäämistö olisi tullut kokonaan eloonjääneelle puolisolle, jollei perittä-

²⁶ Mietintö niistä periaatteista, joiden mukaan aviopuolisoiden oikeussuhteet olisi järjestettävä. Lainvalmistelukunnan julkaisu, Helsinki 1913 s. 74 - 75.

²⁷ VPA 1923 A III. Esitys N:o 10 Liite I s. 9 - 19.

²⁸ Ehdotus uudeksi aviokaareksi ynnä perustelut s. 25 sekä s. 128 - 129.

²⁹ Kangas, Urpo: Lesken oikeudellinen asema s. 34 - 35.

vältä jäänyt suoraan alenevassa polvessa olevia rintaperillisiä.³⁰

Vuoden 1938 esitysehdotuksessa toissijaisten perillisten perintöoikeutta pidettiin liian vahvana, ja sitä haluttiin muuttaa poistamalla avio-oikeus ensiksi kuolleen puolison perillisiltä, jolloin perintöoikeus olisi ollut ainoastaan leskellä.³¹

Korkeimman oikeuden lausunnossa vuodelta 1941 on erilainen ehdotus puolison perintöoikeuden järjestämisestä. KKO hylkäsi sekä vuoden 1935 ehdotuksen että vuoden 1938 esitysehdotuksen. Lausunnon mukaan perintöoikeuden olisi tullut rakentua kiinteäsummaiselle perintöosuudelle ensiksi kuolleen puolison jälkeen. Puolisolle ei kuitenkaan katsottu tarpeelliseksi antaa perintöoikeutta siinä tapauksessa, että ensiksi kuolleet puolisolta jäi rintaperillinen.

”Puolison taloudellisen aseman turvaamiseksi sukulaisten perintöoikeutta tulisi rajoittaa siten, että puoliso perisi jäämistöstä aina, mikäli omaisuutta riittää, niin paljon että sen sekä hänelle tulevan avio-oikeuden nojalla tulevan ja hänen muun omaisuutensa arvo tulisi olemaan yhteensä 30 000 markkaa”³²

Vuonna 1942 Y. J. Hakulinen laati oikeusministeriölle lainvalmistelukunnan toimeksiannosta muistion perintölainsäädännön uudistamisesta, jossa hän luopui aikaisemmista ehdotuksista ja ehdotti uutta mallia Tanskan lain mukaan, jonka mukaan puolisollla oli perintöoikeus riippumatta siitä, jäikö heiltä rintaperillisiä. Ehdotuksen mukaan puoliso olisi perinyt neljänneksen ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta silloin kun tältä jäi rintaperillinen ja puolet silloin kun perittävältä jäi vain vanhemmat ja sisarukset niiden jälkeläinen. Perintöoikeuden lisäksi puoliso olisi voinut saada hallittavakseen ensiksi kuolleen puolison koko jäämistön, jos perintöasiain tuomioistuin olisi niin määrännyt.³³

Ehdotus 1935 ja esitysehdotus 1938 eivät johtaneet lainsäädäntötoimiin, vaan uudistyö lähti käyntiin vasta sotien jälkeen. Lainvalmistelukunta antoi vuonna 1959 uuden ehdotuksen perintölainsäädännön uudistamiseksi. Tämän ehdotuksen mukaan rintaperillinen olisi syrjäyttänyt lesken oikeuden perittävän jäämistöön. Jos perittävä oli naimisissa,

³⁰ Ehdotus 1935 s. 67. Kangas: Lesken oikeudellinen asema s. 36 - 37.

³¹ Esitysehdotus 1938 s. 22.

³² Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotukseksi perintölaiksi 1941 s. 7.

³³ Kangas, Urpo: Lesken oikeudellinen asema s. 43.

eikä häneltä jäänyt rintaperillisiä, niin jäämistö meni kokonaisuudessa eloonjääneelle puolisolle. Toissijaisten perillisten asema turvattiin jälleen lainsäädännössä, jolloin eloonjääneen puolison kuollessa ensiksi kuolleen puolison suhteellinen osuus jäämistöstä siirtyi toissijaisille perillisille.

Perintökaarta muutettiin 1965, jolloin siihen tulivat säädökset lesken perintöoikeudesta. Leskellä oli nyt lain mukaan oikeus periä ensiksi kuollut puoliso, silloin kun perittävältä ei jäänyt rintaperillisiä. Lesken asema oli kuitenkin puutteellinen rintaperillisiä ja testamentinsaajia vastaan. Perittävä pystyi kuitenkin testamentilla syrjäyttämään lesken perittävänsä asemasta, jolloin leski saattoi jäädä ilman lakiosaturvaa.

Perintökaarta muutettiin vuonna 1983, jolloin leski sai oikeuden pitää hallinnassaan puolisoiden tavanomaisen asuinirtaimiston ja tietyin edellytyksin myös yhteisenä kotina käytetyn asunnon tai muun sellaisen asunnon, joka kuuluu jäämistöön ja sopii eloonjääneen puolison kodiksi. Tämä oikeus on suojattu perittävänsä rintaperillisen tai testamentin saajan jakovaatimusta vastaan, joten se menee myös lakiosavaatimuksen edelle

4 POHJOISMAAT

Pohjoismaiden perintöoikeudessa on osin yhteisiä piirteitä, vaikka nämä maat ovat valinneet erilaisia ratkaisuja keskeisiin kysymyksiin. Historiallisista syistä voidaan havaita ero Suomen ja Ruotsin perintölainsäädännön välillä, ja toisaalla myös Tanskan, Islannin ja Norjan perintölainsäädännön välillä. Voidaan puhua erosta itä-pohjoismaisen ja länsi-pohjoismaisen perintöoikeuden välillä.

Läntisissä pohjoismaissa (Tanska, Norja ja Islanti) keskeinen oikeudellinen instituutio on jakamaton pesä. Leski voi valita perinnönjaon välittömän suorittamisen ja jakamattoman pesän hallinnan ottamisen välillä. Tätä kuvataan kaksiraiteiseksi järjestelmäksi. Leskellä on tässä itsenäinen perintöoikeus, jolloin hän voi halutessaan suorittaa perinnönjaon itsensä ja ensiksi kuolleen puolison välillä. Leski voi myös valita myös pesän jakamatta jättämisen ja siinä elämisen. Itäisissä Pohjoismaissa (Ruotsissa ja Suomessa) on puolestaan ”yksiraiteinen” järjestelmä.³⁴

Mikäli ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen suoritetaan perinnönjako, eloonjääneen puolison asema on parempi itäisissä kuin läntisissä Pohjoismaissa. Eloonjäänyt puoliso perii puolisonsa tasaveroisesti ensiksi kuolleen puolison perillisten kanssa. Tanskassa ja Islannissa eloonjäänyt puoliso perii 1/3, mutta jos ensiksi kuolleella puolisollla ei ollut rintaperillisiä, niin silloin leski perii kaiken. Norjassa leski perii 1/4 jos eloonjääneellä puolisollla oli rintaperillisiä, muutoin 1/2.³⁵

Ruotsissa lähtökohtana on se, että leski on kuolleen puolison ainoa perillinen. Lesken testamenttausvaltaa rajoittaa tässä tapauksessa kuitenkin ensiksi kuolleen puolison perintöoikeus. Tällöin eloonjäänyt leski perii vapaalla määräysvallalla (fri förfoganderätt”), joka tarkoittaa, että leskellä on vain oikeus elinikäiseen määräysvalttaan. Leskellä on oikeus vaatia asunnon ja asuinirtaimiston käyttöoikeutta, jota rintaperillisten on kunnioitettava, vaikka se syrjäyttäisikin lakiosan. Täydellä käyttöoikeudella (”fri förfoganderätt”) perivä eloonjäänyt puoliso pitää omistajana puolet avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta ja ottaa haltuunsa kuolleen puolison osuuden perintönä. Leskellä on myös oikeus olla luovuttamatta tasinkoa kuolinpesälle.³⁶

³⁴ Agell, Anders ym: Avio-oikeus viidessä Pohjoismaassa s. 46.

³⁵ Agell, Anders ym: Avio-oikeus viidessä Pohjoismaassa s. 47.

³⁶ Agell, Anders - Brattström, Margareta : Äktenskap, samboende, partnerskap s. 225

Leski perii puolisonsa ja hänellä on perintönä saatuun omaisuuteen vapaa määräämisoikeus, mutta lesken kuoleman jälkeen omaisuus palautuu alkuperäisille sukuperillisille. Leski on perimysjärjestyksessä ennen puolisoitten yhteisiä rintaperillisiä, jotka saavat perintönsä vasta lesken kuoleman jälkeen toimitettavassa perinnönjaossa. Kuitenkin kuolleen puolison omilla rintaperillisillä on oikeus saada perintönsä täysimääräisesti kuolleen puolison jälkeen suoritettavassa jaossa (ÄB 3:1). Mikäli nämä perilliset eivät käytä oikeuttaan tai käyttävät sen vain osittain, silloin he saavat perintöosuutensa vasta lesken kuoleman jälkeen toimitettavassa perinnönjaossa, jolloin hän saa perintöosuutensa samanaikaisesti muiden rintaperillisten kanssa (ÄB 3:9).³⁷

Puolison perintöoikeutta rajoittavat toissijaiset saajat. Leski ei voi tehdä testamenttia puolisolta perimästään omaisuudesta. Leski ei saa myöskään hävittää eikä pienentää kyseisen omaisuuden arvoa. Leskellä on kuitenkin muutoin oikeus disponoida perimästään omaisuudesta. Lesken kuoleman jälkeen puolison omaisuus jaetaan hänen perillistensä kesken ÄB 3:1 mukaisesti.³⁸

Ensiksi kuollut puoliso voi vapaasti poistaa lesken perintöoikeuden testamentilla. Ruotsissa ei ole Suomen kaltaista lesken asumissuojaa, vaan lesken asemaa on pyritty parantamaan antamalla leskelle tietty vähimmäismäärä (*basbelopp*) ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä. Tämä suoja suojaa leskeä myös ensiksi kuolleen puolison omilta rintaperillisiltä. ÄB 3:1.2:n mukaan leski saa ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä niin paljon omaisuutta, että se yhdessä osituksessa saadun omaisuuden tai lesken henkilökohtaisen omaisuuden kanssa vastaa nelinkertaisesti perusosan määrää, jonka määrittää suomalainen kansaneläkelaki vastaava laki määrittää kuolinhetkellä. Yläraja vähimmäisosuudelle muodostaa kuitenkin perittävän jälkeisen jäämistön arvo. Siten perintöoikeus on Ruotsissa vahvasti yhteydessä sosiaaliturvaan, joka tarveperustaisena antaa sitä enemmän suojaa, mitä vähävaraisemmasta puolisoista on kysymys. Eloonjääneen lesken sama *basbeloppetin* avulla saama omaisuus palautuu lesken kuoltua jaettavaksi toissijaisien perillisten kesken.

ÄB 3:1 mukaan leskellä on oikeus saada perintö ennen yhteisiä rintaperillisiä. Jos perittävä oli avioliitossa, perintö menee elossa olevalle puolisolle. Kuitenkaan lesken perin-

³⁷ Carlen-Wendels, Thomas: *Bodelning och arvskifte* s. 144 - 145.

³⁸ Agell, Anders - Brattström, Margareta : *Äktenskap, samboende, partnerskap* s. 234-235.

töikeus ei kata osuutta, joka kuuluu sellaiselle ensiksi kuolleen puolison rintaperilliselle, joka ei ole eloonjääneen puolison rintaperillinen. Tällainen rintaperillinen voi vaatia perintöosuuttaan välittömästi, mutta hän voi halutessaan luopua tästä oikeudesta, jolloin hän saa osuutensa vasta ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen samanaikaisesti lesken rintaperillisten kanssa. ÄB 3:1:n mukaan eloonjääneellä puolisollla ei ole oikeutta määrätä tästä osuudesta testamentilla, mutta omasta omaisuudesta leski voi määrätä testamentilla vapaasti.

Ensiksi kuollut puoliso voi syrjäyttää lesken perintöoikeuden tekemällä testamentin rintaperillisensä hyväksi. Myös kolmannelle tehty testamentti syrjäyttää lesken perintöoikeuden.³⁹

Eloonjäänyt puoliso hallitsee mahdollista yhteisomaisuutta, avio-oikeuden perusteella saamansa omaisuutta sekä perintönä ensiksi kuolleelta puolisolta saamaa omaisuutta yhtenä omaisuusmassana. Hän voi elinaikanaan määrätä koko tästä omaisuusmassasta. Eloojääneellä puolisollla on täysi omistusoikeus omaan osuuteensa, mikä myös sisältää oikeuden määrätä tästä omaisuudesta testamentilla. Sen sijaan siihen osuuteen omaisuudesta, johon ensiksi kuolleen perillisillä on toissijainen perintöoikeus, leskellä on vain vallintaoikeus.⁴⁰ Lesken vallintaoikeus tarkoittaa sitä, että hänellä on oikeus hallita ja käyttää perimäänsä omaisuutta *inter vivos*, mutta hänelle ei ole oikeutta määrätä siitä *mortis causa*. Leski ei voi siten tehdä testamenttia puolisoltaan perimästään omaisuudesta (ÄB 3 kap. 2 §). Hän ei voi myöskään muulla tavoin päättää omaisuuden käyttämisestä kuolemansa jälkeen. Sen sijaan hänellä on oikeus elinaikanaan käyttää omaisuutta, kuten se olisi hänen omaansa. Hän voi siten myydä, lahjoittaa ja hävittää sitä mielensä mukaan.⁴¹ Toissijaisilla perillisillä on oikeus saada tämä osuus omaisuudesta lesken kuoltua. Jos leski on tehnyt testamentin, joka loukkaa toissijaisten perillisten oikeutta, testamentti on pätemätön.⁴²

Islannissa, Tanskassa ja Norjassa eloonjääneellä puolisollla on omistajan oikeudet jakamattomaan pesään, hänen lahjojenanto-oikeutta on rajoitettu. Norjassa kiinteän omai-

³⁹ Brattström, Margareta – Singer, Anna: Rätt Arv s. 125 - 130 ja Walin, Gösta: Kommentar till ärvdabalken s. 37 - 45.

⁴⁰ Saldeen, Åke: Ärvsbok s. 62.

⁴¹ Eriksson, Anders: Den nya familjerätten s. 68.

⁴² Agell, Anders - Brattström, Margareta : Äktenskap, samboende, partnerskap s. 200.

suuden lahjaksi antaminen on kokonaan kiellettyä ja lisäksi perillisillä on oikeus vaatia pesän jakamista siinä tapauksessa, että jakamatonta pesää hoidetaan huolimattomasti.⁴³ Tanskassa puolestaan leskellä on oikeus testamentata koko jäämistöomaisuudestaan siinä tapauksessa, ettei ensimmäiseen perillisryhmään kuuluvia perillisiä ole. Lesken uusi puoliso tai rintaperilliset syrjäyttävät toissijaiset perilliset.

⁴³ Agell, Anders ym: Avio-oikeus viidessä Pohjoismaassa s. 49.

5 LESKEN JÄÄMISTÖOIKEUDELLINEN ASEMA

5.1 Aviovarallisuusjärjestelmä

Avioliitto ei muuta puolisoitten varallisuus-oikeudellisia oikeussuhteita. Aviovarallisuusjärjestelmän keskeiset periaatteet ovat omaisuuden ja velkojen erillisuus sekä sopimusvapaus.⁴⁴ Omaisuuden erillisyyden mukaan kumpikin puolisoista omistaa avioliiton aikana oman omaisuutensa. AL 34 §:n mukaan omaisuus joka puolisoilla oli avioliittoon mennessään, kuuluu edelleen hänelle. Puolison omaisuuteen kuuluu myös kaikki se, mitä hän avioliiton aikana saa. Puolisoilla on oikeus disponoida omaisuudestaan kuten naimattomana ollessaan tarvitsematta siihen puolison suostumusta. Lisäksi puoliset vastaavat omista veloistaan.⁴⁵

Puolison määräysoikeus ei ole kuitenkaan täysin poikkeukseton. Määräysoikeutta rajoitetaan silloin kun kohteena on puolisoitten yhteinen asunto, siihen kuuluva asuinraitimisto, puolison työvälineet taikka hänen sekä lasten henkilökohtaiset muut tarvikkeet. Näissä tilanteissa omistava puoliso tarvitsee toisen puolison kirjallisen suostumuksen, siitäkin huolimatta että omistava puoliso omistaisi kyseisen omaisuuden yksin.⁴⁶

Aviovarallisuusjärjestelmän keskeinen käsite on avio-oikeus, joka tarkoittaa puolison oikeutta toisen puolison omaisuuteen (AL 35.1 §). Avio-oikeus syntyy avioliiton solmimisella ja lakkaa toisen puolison kuollessa tai avioeron vireille tullessa. Avio-oikeusyhteyden katkeamishetki on ositusperusteen syntyhetki ja se määrittää, mitä omaisuutta kuuluu ositettavaan omaisuuteen (AL 90 §).

Avio-oikeus toteutetaan osituksessa, jossa puretaan puolisoitten välillä vallinnut varallisuusyhteys. Osituksen toimittamisen edellytyksenä on ositusperusteen olemassaolo, joita ovat AL 85 §:n mukaan avioeron vireille tulo ja avioliiton purkautuminen toisen puolison kuoleman johdosta. Jos ositusperusteena on puolison kuolema, silloin osituksen osapuolia ovat ensiksi kuolleen puolison kuolinpesä ja leski. AL 90.1 §:n 1 kohdan mukaan ensiksi kuolleen puolison perilliset eivät voi vaatia, että lesken avio-oikeuden alaisena omaisuutena on osituksessa otettava huomioon sellainen omaisuus, jonka leski on saanut perintönä, lahjana tai testamentin nojalla avioliiton purkauduttua ensiksi kuolleen

⁴⁴ Lohi, Tapani: Ositus, tasinko ja sivullisuus s. 75–76.

⁴⁵ Aarnio, Aulis – Helin, Markku: Suomen avioliitto-oikeus s. 100 - 113.

⁴⁶ Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 113 - 133.

puolison kuoleman johdosta. Tällaiset saannot ovat avio-oikeudesta vapaita saantoja, vaikka testamenttiin tai lahjakirjaan ei olisi asiasta erillistä määräystä.⁴⁷

Osituksen voivat käynnistää vain ositustahot, joita AL 85 §:n mukaan ovat puoliset, perilliset tai sijaantulijana konkurssipesä. Ositustoimituksessa erotellaan puolisoitten yhteinen omaisuus ja toteutetaan avio-oikeus. Osituksessa voidaan jakaa myös puolisoitten yhteinen omaisuus. Osituksessa vahvistetaan sitovasti, kuinka paljon kummankin puolison tulee saada avio-oikeuden alaista omaisuutta, yksilöidään tämä omaisuus ja huolehditaan oikeuden toteutumisen vaatimista varallisuudensiirroista.⁴⁸ AL 98 §:n mukaan omaisuuden ositus toimitetaan siinä järjestyksessä kuin perinnönjaosta on säädetty. Ositus voidaan toteuttaa joko toimitusosituksena tai sopimusosituksena. Jos puolisoilla oli avio-oikeuden poissulkeva avioehto, toimitetaan osituksen sijasta omaisuuden erotteilu, jossa kumpikin puoliso ottaa itselleen oman omaisuutensa.⁴⁹

Jos omaisuuden ositus toimitetaan puolison kuoleman johdosta, on ensiksi kuolleen puolison kuolemalla katkaisuvaikutus. Osituksessa otetaan huomioon ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä olevat velat ja avio-oikeuden alainen omaisuus. Leskelle kuolinhetken jälkeen lisää tullutta omaisuutta ei lasketa mukaan avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöön. Kuolinhetken jälkeen omaisuudelle tullut tuotto otetaan huomioon osituksessa. Omaisuuden arvostetaan ositushetken arvoon. Osituksessa voidaan erottaa laskennallinen ja reaalin puoli. Puolisoiden laskemallisten avio-oikeusosien määrääminen edeltää reaalista vaihetta. AL 100 § säättää osituslaskelman suorittamisen järjestyksestä. Osituslaskelman perusteella selviää, millaiseksi osituksen lopputulos lain mukaan muodostuisi. Osituksen lopputuloksesta voidaan kuitenkin sopia toisin.⁵⁰

5.2 Aviovarallisuusjärjestelmän suhde jäämistöjärjestelmään

Mikäli puolisoilla ei ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, jäämistö määritetään erottelemalla ensiksi kuolleen puolison omaisuus leskelle kuuluvasta omaisuudesta. Tä-

⁴⁷ Aarnio – Kangas 2010 s. 83. KKO:n ratkaisun 1992:29 mukaan perintöön on rinnastettava myös henkivakuutuskorvaus, jonka on saanut muun henkilön kuin edesmenneen puolison henkivakuutuksen nojalla.

⁴⁸ Lohi, Tapani: Ositus, tasinko ja sivullisuus s. 9.

⁴⁹ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 212-213

⁵⁰ Aarnio - Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 157 - 177.

tä kutsutaan jäämistöerotteluksi.⁵¹ Avio-oikeus voidaan sulkea pois avioehdolla, lahjakirjan tai testamentin ehdon johdosta.

Omaisuuksien ositusta tai erottelua ei ole pakko suorittaa ensiksi kuolleen puolison jälkeen. Kuitenkin kuolinpesän osakkaalla on oikeus vaatia osituksen toimittamista. Omaisuuden ositusta voivat vaatia leski, rintaperillinen tai yleistestamentin saaja. Ositustahoina ovat tällöin leski ja ensiksi kuolleen puolison oikeudenomistajat PK 18:1:n mukaisesti. Ositustahoilla on oikeus vaatia itsenäisesti ositusta. Tällöin lesken lisäksi myös kuolinpesän osakkaalla on oikeus vaatia ositusta. Tämä oikeus on muista riippumaton, joten osituksen vireille tulon riittää vain yhden osakkaan vaatimus.

Lesken eläessä omaisuuden ositus tai erottelu voidaan toimittaa kuten normaalisti, mutta ositus ei vaikuta lesken jakamattomuussuojaan. Osituksessa arvostettaessa on otettava huomioon, ettei lesken hallintaan jäävää omaisuutta voida arvostaa käyvän hinnan mukaan siten, että lesken hallintaoikeus vähennettäisiin omaisuuden arvosta. Osituksessa on lähtökohtaisesti käytettävä sitä käypää arvoa, mikä omaisuudella olisi, ellei sitä rasitaisi lesken jakamattomuussuoja.

Jäämistö määräytyy aviovarallisuussäännösten mukaan silloin, kun ainakin toisella puolisoista oli avio-oikeus toisen omaisuuteen. Jäämistö on yhtä suuri kuin ensiksi kuolleen puolison osituksessa määräytyvä avio-osa.

Jäämistöositus edellyttää osituslaskelman tekemistä. Osituslaskelmassa ensiksi kuolleen puolison omaisuus ja lesken omaisuus merkitään omaksi omaisuusryhmäkseen. Jos perittävän netto-omaisuus on suurempi kuin hänen avio-osansa, ensiksi kuolleen puolison perilliset ovat velvollisia maksamaan leskelle tasinkoa. Jos lesken netto-omaisuus on suurempi kuin perittävän omaisuuden säästö, leski on laskennallisesti tasinkovelvollinen. Osituksen piiriin katsotaan kuuluvan omaisuus, joka kuului puolisolle ositusperusteen, puolison kuoleman, syntyessä. Ositusperusteen syntyhetken jälkeen saatu tai ansaittu varallisuus ei kuulu siten ositettavan omaisuuden piiriin. Tämä omaisuus on siis avio-oikeudesta vapaata omaisuutta. Leski voi saada puolison kuoleman jälkeen esimerkiksi ansio- tai eläketuloa, lahjan tai muuta vastaavaa omaisuutta.⁵²

⁵¹ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 96.

⁵² Lohi, Tapani: Ositus, tasinko ja sivullisuus s. 17.

5.3 Tasinkoprivilegi

Silloin kun ositusperusteena on toisen puolison kuolema, leskellä on käytettävissään oikeus olla luovuttamatta osituksessa tasinkona ensiksi kuolleen puolison perillisille (AL 103.2 §). Tätä oikeutta kutsutaan tasinkoprivilegiksi. Leski on kuitenkin paremmassa asemassa kuin ensiksi kuolleen puolison perilliset, koska leski voi vedota AL 103.2 §:n mukaiseen tasinkoprivilegiin. Tällöin leski voi kieltäytyä luovuttamasta omaa omaisuuttaan tasinkona ensiksi kuolleen puolison perillisille tai testamentin saajalle. Tasinkoprivilegi vaikuttaa jäämistön arvoon vähentävästi, jolloin perillisten perintöosuus pienenee. Perilliset eivät voi estää leskeä vetoamasta tasinkoprivilegiin, jolloin ratkaisu olla luovuttamatta tasinkoa on yksin lesken harkinnassa. Tasinkoprivilegiin vetoamisen tulee tapahtua viimeistään omaisuuden osituksen yhteydessä, jotta se olisi sitova.⁵³

Tasinko-oikeus on ainoastaan lesken oikeus, eikä hänen perillisensä voi vedota siihen siinä tapauksessa, että leski kuolee ennen osituksen tekemistä. Oikeuskäytännössä on kuitenkin katsottu, että tasinkoetuoikeus voi siirtyä lesken perillisille siinä tapauksessa, että ositus on toimitettu loppuun lesken eläessä. Osituksen ei kuitenkaan tarvitse olla lainvoimainen.⁵⁴ Lainvoimaa vailla oleva ositus jää lopulliseksi, jos ei moitekanteen johdosta julisteta pätemättömäksi. Lesken kuolema ei ole kuitenkaan tällainen pätemättömyysperuste.

Siinä tapauksessa, että leski on vedonnut tasinkoprivilegiinsä mutta kuollut kesken osituksen, tasinkoprivilegivaade ei koidu hänen perillistensä eduksi. Ensiksi kuolleen puolison tasinkovaade sulkeutuu pois vain, jos ositus toimitetaan eloonjääneen puolison elinaikana. Säännös suojaa leskeä henkilökohtaisesti, mutta se ei koidu hänen perillistensä eduksi, mikäli ositusta ei ole tehty hänen elinaikanaan, kuten korkein oikeus toteaa ratkaisussaan KKO 2001:12.

KKO 2001:12: Eloonjäänyt puoliso A oli ilmoittanut hänen ja ensiksi kuolleen puolison B:n perillisten välisessä toimistusosituksessa kieltäytyvänsä AL 103.2 §:n nojalla luovuttamasta omaisuuttaan B:n perillisille. Ositus oli ilmoituksen perusteella toimitettu siten, että A sai pitää oman omaisuutensa. Ositusta oli moitittu ja A oli kuollut moiteoikeudenkäynnin aikana. Moitekanteen johdosta uudelleen toimitettavassa osituksessa A:n ilmoitus ei ollut voimassa hänen yleistestamentinsaajansa hyväksi.

⁵³ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 406–407

⁵⁴ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 210.

Oikeuskirjallisuudessa on toisaalta katsottu, että lesken oikeus vedota tasinkoprivilegiin on vain leskeä suojaava, eikä se voi siirtyä lesken perillisille. On esitetty, että jos omaisuuden ositusta ei aloitettu, ei lesken eläessään ilmoittamalla tasinkoprivilegiin vetoamisella ole merkitystä enää leskeen jälkeen toimitettavassa osituksessa. Lesken tasinkoprivilegin tuottama etu voi siirtyä lesken perillisille ainoastaan siinä tapauksessa, että ositus on toimitettu loppuun lesken eläessä. Osituksen ei kuitenkaan tarvitse olla lainvoimainen. Lainvoimaa vailla oleva ositus jää lopulliseksi, jos sitä ei moitekanteen johdosta julisteta pätemättömäksi.⁵⁵ Toisaalta on myös katsottu, että eloonjääneen puolison ilmoitus vetoamisestaan tasinkoprivilegiinsä pysyy voimassa hänen perillistensä hyväksi, vaikka leski kuolisi ennen osituksen loppuunsaattamista. Tällöin ositus tulisi suorittaa osapuolten tahdonilmaisujen mukaisesti.⁵⁶

Tasinkovelvollisella osapuolella on oikeus maksaa tasinko rahana ja myös oikeus valita tasinkona luovutettava omaisuus AL 103 §:n mukaan. Perillisillä on tällöin mahdollisuus päästä lesken käyttöoikeuden rasittamasta omaisuudesta eroon osituksessa luovuttamalla leskelle tasinkona asunto ja siihen kuuluva asuinirtaimisto, jotka muuten tulisivat lesken käyttöoikeuden alaiseksi PK 3:1a:n perusteella. Tällainen toimi on tarkoituksenmukainen siinä tapauksessa, että jäämistöön kuuluu muutakin omaisuutta.

Lesken eläessä omaisuuden ositus tai erottelu voidaan toimittaa normaalisti, mutta ositus ei vaikuta lesken jakamattomuussuojaan. Osituksessa omaisuuden arvostuksessa on otettava huomioon, että lesken hallintaan jäävää omaisuutta ei voida arvostaa käyvän hinnan mukaan siten, että lesken hallintaoikeus vähennettäisiin omaisuuden arvosta. Osituksessa on käytettävä sitä käypää arvoa, mikä omaisuudella olisi, ellei sitä rasittaisi lesken jakamattomuussuoja.

5.4 Lesken enimmäissuoja

Eloonjäänyt puoliso saa pitää kuolleen puolison jäämistöä jakamattomana hallinnassaan, jollei rintaperillisen tekemästä jakovaatimuksesta tai perittävän tekemästä testamentista muuta johdu. PK 3:1a § antaa leskelle etuoikeuden ennen muita perittävän

⁵⁵Lohi, Tapani: Ositus, tasinko ja sivullissuoja s. 390, Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus oikeus s. 201, Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö s. 39.

⁵⁶Lohi, Tapani: Ositus, tasinko ja sivullissuoja s. 390.

muita oikeudenomistajia. Kuitenkaan tuo hallintaoikeus ei tee leskestä kuolinpesän osakasta. Jakamattomuussuojan kannalta ei ole merkitystä, oliko puolisoilla avio-oikeus toistensa omaisuuteen vai ei. Myöskään avioliiton kesto ei vaikuta jakamattomuussuojaan.

Eloonjääneelle puolisolle on annettu oikeus hallita jäämistöä jakamattomana siinä tapauksessa, että ensiksi kuolleelta puolisolta on jäänyt rintaperillinen tai perittävä on tehnyt testamentin jonkun muun kuin eloonjääneen puolison hyväksi. Lesken oikeuteen ei vaikuta se, onko hän kuolinpesän osakas vai ei. Lesken enimmäissuoja on riippuvainen perillisten tahdosta. Halutessaan perilliset voivat vaatia perinnönjakoa, eikä leski voi vaikuttaa tähän. Perilliset voivat esittää aina vaatimuksen perinnönjaosta, eikä se ole määräaikaan sidottu. Perilliset voivat toisistaan riippumatta esittää jakovaateen vapaamuotoisesti, eikä sitä tarvitse perustella. Jos leski kieltäytyy luovuttamasta jäämistöä jakoon, voi rintaperillinen hakea pesänselvittäjän määräämistä tuomioistuimelta, jolloin jäämistö siirtyy pesänselvittäjän hallintoon.⁵⁷

Jakovaatimuksen johdosta puolisoiden omaisuus on ensin ositettava tai eroteltava AL:n mukaisesti.

5.5 Vähimmäissuoja

Lesken enimmäissuoja supistuu PK 3:1.a.2:ssä tarkoitetuksi vähimmäissuojaksi, jos joku osapuolista vaatii perinnönjakoa lesken eläessä. Perinnönjaon toteuttamista voi vaatia rintaperillinen, leski tai testamentinsaaja.⁵⁸ Siitä, miten jakovaatimus tulisi esittää, ei ole laissa yksityiskohtaisia säännöksiä. Lähtökohtana on, että perillisillä on mahdollisuus missä tahansa jäämistöhallinaan vaiheessa vapaamuotoisin ilmauksin lakkauttaa leskelle kuuluva enimmäissuoja. Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2003:129 on katsottu, että lesken enimmäissuoja lakkaa jo siinä vaiheessa, kun perillisen jakovaatimus on saatettu lesken tietoon.

⁵⁷ Kangas, Urpo: Puolison oikeudesta hallita jäämistöä PK 3 luvun nojalla s. 10.

⁵⁸ Testamentinsaajalla tarkoitetaan tässä sekä yleisjälkisaädöksen saajaa sekä legaatinsaajaa. Yleistestamentin saaja voi vaatia jakoa osakkaana, jolloin koko pesän jakamattomuussuoja väistyy. Legaatti puolestaan vaikuttaa vain osaa pesästä. Esine- ja rahalegaatti supistavat vain jäämistöä, jolloin lesken jakamattomuussuoja kohdistuu jäljelle jäävään osuuteen jäämistössä, ellei testamentista muuta johdus. Leski säilyttää jakamattomuussuojan yleistestamentin saajia ja perillisiä kohtaan, jolleivät he esitä nimenomaista jakovaadetta. Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö s. 93–94.

KKO 2003:129: Kysymys lesken velvollisuudesta suorittaa kuolinpesälle korvausta, kun leski perillisen jakovaatimuksen jälkeen oli pitänyt hallinnassaan kuolleen puolison jäämistöön kuulunutta asuntoa, jota oli käytetty puolisoiden yhteisenä, mutta pesänjakaja oli sittemmin hylännyt lesken vaatimuksen saada pitää asunto jakamattomana hallinnassaan perintökaaren 3 luvun 1 a §:n 2 momentin nojalla (Ään.)

Rintaperillisen oikeus vaatia jakoa on perillisille yksilöllisesti kuuluva oikeus, jolloin yksikin pesän osakas voi vaatia tehokkaasti jakoa. Jako voidaan toimittaa kuitenkin ositusjakona, jolleivät muut osakkaat halua jakoa suoritettavan. Tämä oikeus on myös testamentinsaajalla, jos hän vetoaa ensiksi kuolleen puolison tekemään testamenttiin. Testamenttiin vetoaminen tai jakovaade poistaa lesken enimmäissuojan, jolloin lesken oikeus supistuu vähimmäissuojaksi.⁵⁹

Vähimmäissuojassa leski saa jakovaatimuksesta huolimatta pitää hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon sekä tavanomaisen asuinirtaimiston.⁶⁰ Laissa ei ole säännöstä siitä, milloin lesken tulee vedota vähimmäissuojaansa, joten leski voi vedota oikeuteen milloin tahansa ennen perinnönjaon päättymistä. Mikäli leski itse omistaa kodiksi soveltuvan asunnon, ei lesken vähimmäissuoja tule sovellettavaksi.

Leski voi vedota PK 3:1a 2 momentin mukaiseen säännökseen riippumatta siitä, onko hänellä avio-oikeus kuolleen puolison omaisuuteen ja keitä ensiksi kuolleen puolison oikeudenomistajat ovat. Asunnon testamenttaaminen jollekin muulle kuin puolisolle ei vaikuta lesken vähimmäissuojaan.⁶¹

KKO 2012:90 Puolisot A ja B olivat tehneet keskinäisen omistusoikeustestamentin. A:n kuoltua hänen jäämistönsä pääasiallisena omaisuutena oli puolet asunto-osakkeista, joista loput omisti B. Asunto-osakkeet oikeuttivat puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon hallintaan. B ilmoitti vetoavansa testamenttiin, joka sai lainvoiman, ja lisäksi perintökaaren 3 luvun 1 a §:n 2 momentin mukaiseen oikeuteen pitää asunto jakamattomana hallinnassaan.

⁵⁹ Aarnio- Kangas 2009 s. 112-113

⁶⁰ Asunto voi olla kiinteistön ainesosana oleva rakennus, toisen maalla oleva rakennus ja asunnon hallinta voi perustua käyttöoikeuteen tai määräaikaiseen vuokraoikeuteen tai asunto-osakeyhtiön osakkeisiin. Jos kyseessä on vuokra-asunto, asuinhuoneiston vuokrasuhde perustuu ASHL:n (481/1995) määräyksiin eikä PK 3:1a.2:n mukaiseen vähimmäissuojaan.

⁶¹ Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö s. 103

Omistusoikeustestamenttiin vetoaminen ei estänyt antamasta B:lle perintökaaren 3 luvun 1 a §:n 2 momentin nojalla hallintaoikeutta yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon. B:n oikeus asuntoon oli toteutettava perinnönjaossa ennen rintaperillisen oikeutta lakiosaan.

Vähimmäissuoja taustalla on heikomman osapuolen suojaamisen tarve. PK 3:1a:n soveltaminen ei edellytä, että leski olisi asunnon tarpeessa. Lesken ja perillisen välillä ei tehdä intressivertailua, jolloin leskellä voi olla huomattavasti muuta omaa omaisuutta. Myöskään lesken hallinnassa oleva vuokra-asunto tai työsuhdeasunto ei poista lesken oikeutta asumissuojaan⁶². Edellytyksenä on, ettei lesken omistuksessa ole lesken kodiksi sopivaa asuntoa. Sillä ei näytä olevan merkitystä, olisiko leskellä tarpeeksi varallisuutta oman asunnon hankkimiseen. PK 3:1a:n tarkoituksena on vain turvata leskelle tämän koti varallisuustasosta riippumatta⁶³ sekä säilyttää lesken elämisen laatu ennallaan riippumatta lesken itsensä tai perillisten iästä, varallisuudesta tai taloudellisesta suojantarpeesta.⁶⁴ Lesken ollessa varakas tämä voi joskus johtaa kohtuuttomiin lopputulokseen⁶⁵ Lesken mukainen vähimmäissuoja on säädetty esineelliseksi, asumista turvaavaksi järjestelmäksi, joka ei anna leskelle omistajan oikeusasemaa.

Jos lesken varallisuuteen kuuluu kodiksi soveltuva asunto, ongelmaksi muodostuu millainen lesken omaisuuteen kuuluva asunto katsotaan kodiksi sopivaksi ja milloin asunto kuuluu lesken varallisuuteen. Leski on voinut omistaa kodiksi sopivan asunnon ennen puolison kuolemaa, mutta leski on voinut saada sellaisen ensiksi kuolleen puolison omaisuuden osituksessa tai erottelussa. Leski voi myös saada asunnon ensiksi kuolleen puolison jälkeen. Asunnon tulee olla joko kuulunut täysin omistusoikeuksin ensiksi kuolleelle puolisolle tai asunto on voinut olla puolisoitten yhteisessä omistuksessa. Sen sijaan on katsottu, ettei kolmannelle osapuolelle edes osittain kuulunut asunto voi tulla tällöin kysymykseen.

Lesken omistaman asunnon sopivuutta kodiksi on arvioitu korkeimman oikeuden ratkaisussa. Asunnon tulee vastata kooltaan ja varustelutasoltaan yhteisenä kotina käytet-

⁶² Mikkola, Tuulikki: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa s. 48 - 49.

⁶³ Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö s. 104 - 105.

⁶⁴ Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö s. 72.

⁶⁵ Oikeusministeriön työryhmämietintö 2004:6 s. 18. Oikeusministeriön työryhmän mukaan tulisi pohtia, voidaanko asumisoikeuden saamiselle asettaa lesken varakkuuden huomioon ottavia ehtoja, joilla kohtuuttomat tilanteet voitaisiin torjua.

tyä asuntoa. Arvioidessa sopivaa asuntoa on oikeuskirjallisuudessa kiinnitetty huomiota asunnon kokoon, sijaintiin, mukavuuteen ja asumistyyppiin. Kuitenkin erilaiset ohjeet ja arviointikriteerit ovat ohjeellisia. Arvio on tehtävä lesken näkökulmasta, subjektiivisin kriteerein. Lähtökohtana on oikeuskirjallisuudessa pidetty sitä, ettei puolison kuolema saa heikentää lesken asumistasoa⁶⁶. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 1992:21 käsitellyt tätä

KKO 1992:21: Kun lesken varallisuuteen sisältynyt asunto oli pinta-alaltaan olennaisesti pienempi kuin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, jota se ei tiloiltaan ja varustelutasoltakaan vastannut, sen ei katsottu olleen lesken kodiksi sopiva. Leski sai pitää jakamattomana hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon.

Perillisten jakovaatimuksesta huolimatta yhteisessä kodissa oleva tavanmukainen asuinirtaimisto on PK 3:1a.2:n mukaan aina jätettävä jakamattomana eloonjääneen puolison hallintaan. Leskellä on tämä oikeus siitä huolimatta, ettei leski ole oikeutettu pitämään puolisoiden yhteistä kotia hallinnassaan sen vuoksi, että hänen omasta varallisuudestaan löytyy kodiksi sopiva asunto. Leski saa elinikäisen käyttöoikeuden hänen ja ensiksi kuolleen puolison yhteisen kodin asuinirtaimistoon. Toisin kuin asumisen suoja, asuinirtaimiston suoja ei ole riippuvainen siitä, onko leskellä hallussaan omaa asuinirtaimistoa.⁶⁷ Leski saa aina asuinirtaimiston siitäkin huolimatta, ettei hän saisi oikeutta käyttää puolisoiden yhteistä asumista kotinaan. Asuinirtaimiston suoja on siis vahvempi kuin asumisen suoja.⁶⁸

Lain esitöiden mukaan tavanmukaisena asuinirtaimistona on pidettävä omaisuutta, joka on tarkoitettu välittömästi palvelemaan asumista. Tällaiseksi omaisuudeksi voidaan lukea huonekalut, kodinkoneet, erilaiset tekstiilit, ruokailu- ja keittovälineet sekä perheen olosuhteiden mukaiset koriste- ja muut vastaavat esineet.⁶⁹ Leskellä on oikeus vaatia hallintaansa ainoastaan sitä asuinirtaimistoa, joka on sisältynyt yhteiseen kotiin. Tällöin esimerkiksi vapaa-ajan asunnossa sijaitseva asuinirtaimisto ei sisälly vähimmäissuojaan.

⁶⁶ Kuitenkin HE 225/1982 s. 10, on otettava huomioon, ettei leski välttämättä tarvitse samankokoista asuntoa kuin missä he ensiksi kuolleen puolison kanssa asuivat. Iäkkään lesken ollessa kyseessä tämä ei välttämättä pysty suoriutumaan taloudenpidosta samalla tavalla kuin aikaisemmin ja olisi tarkoituksenmukaista jos leski muuttaisi pienempään asuntoon, mikäli tällainen asunto kuuluu joko ensiksi kuolleen puolison tai lesken varallisuuteen. Perusteluissa lähtökohtana on, että lesken asunnossa tulisi olla yhtä monta huonetta kuin mitä puolisoiden yhteisessä asunnossa oli.

⁶⁷ Mikkola, Tuulikki: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa s.53

⁶⁸ Kangas käyttää asuinirtaimiston suojasta nimitystä minimisuoja erotuksena vähimmäissuojasta. Kangas, Urpo: Lesken oikeudellinen asema s. 748-749.

⁶⁹ HE 225/1982 s. 11.

Arvioidessa asuinirtaimiston tavanmukaisuutta pitää tehdä puolisoiden elintason perusteella. Asuinirtaimistoa ei ole kuitenkaan arvopaperit, erilaiset kokoelmat tai muut erityistä arvoa omaavat irtaimet esineet, vaikka niitä olisi säilytettykin puolisoiden yhteisessä kodissa.⁷⁰

Leskellä on oikeus vedota PK 3:1a:n mukaisiin etuuksiin riippumatta siitä, oliko puolisoilla avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Vähimmäissuojan piiriin kuuluu siten sellainen omaisuus, joka on avio-oikeudesta vapaata vapaaomaisuusmääräyksen perusteella.⁷¹

Lesken asumissuoja voi päättyä monella tavalla. Asumissuojan alkamisajankohta on selvä, sillä se alkaa ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä. Sen sijaan sen loppuminen voi päättyä monella eri tavalla. Asumissuoja loppuu luonnollisesti lesken kuollessa. Asumissuojan voi päättää myös velkojien suoja. Lisäksi asumissuojan on katsottu katkeavan silloin, kun lesken varallisuuteen tulee myöhemmin leskellä kodiksi sopiva asunto. On kuitenkin huomattava, ettei lesken uusi avioliitto tai parisuhde katkaise PK 3:1a:n mukaista suojaa. Jos leski ja hänen uusi puolisonsa muuttavat lesken asumissuojan piirissä olevaan asuntoon, tulee asunto AL 38–39 §:n mukaiseen vallinnanrajoituksen piiriin.⁷²

Lesken asumis- ja irtaimistosuoja väistyy myös silloin, kun asunto on ollut panttina velasta eikä erääntyntä velkaa ole maksettu. Tällöin velkojilla on etusija suhteessa lesken asumissuojaan. Myös silloin kun kuolinpesä on ylivelkainen ja asunnon realisointi on pakollista, väistyy lesken oikeus velkojien oikeuden tieltä. Kuitenkin ennen asunnon realisointia on muu omaisuus realisoitava ennen lesken asumissuojaan kuuluvaa asuntoa. Käyttöoikeuden alaista omaisuutta ei voida ulosmitata omistajan velasta, vaan kyseessä tulee olla kuolinpesän velka.⁷³

⁷⁰ Mikkola, Tuulikki: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa s. 52-53.

⁷¹ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 88–94. Määräys, joka voidaan sisällyttää lahjaan, testamenttiin tai henkivakuutuksen edunsaajamääräykseen. Sen mukaan saajan avio-puolisolla ei ole avio-oikeutta saatuaan omaisuuteen, sen sijaan tulleeeseen omaisuuteen eikä tällaisen omaisuuden tuottoon AL 35.2 mukaisesti. Tätä määräystä voidaan nimittää vapaaomaisuusmääräykseksi, vapaaomaisuusehdoksi tai avio-oikeusmääräykseksi.

⁷² Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö s. 78.

⁷³ Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö s. 105

Asumissuojan on katsottu olevan esinekohtaista, jolloin tämä käyttöoikeuden alaisen omaisuuden luovutus ulkopuolisen henkilön hallintaan olisi kielletty. Korkein oikeus on päättänyt ratkaisussaan KKO 1993:94 tulkintaan, jonka mukaan leskellä ei olisi mahdollisuutta antaa asumissuojan piiriin kuuluvaa asuntoa vuokralle. Ratkaisun otsikko kuuluu seuraavasti:

KKO 1993:94: Ulkomaalaislain mukaisen maasta karkottamisen ja maahantuloikiellon vuoksi leski ei ollut voinut asua puolisoiden yhteisenä kotina käyttämässä asunnossa. Kun olosuhteista oli pääteltävissä, ettei leskellä ollut maahantuloikiellon päättymisen jälkeen aikomusta palata Suomeen, huoneiston tuottoa koskevassa asiassa ei katsottu olevan kysymys perintökaaren 3 luvun 1 a §:ssä tarkoitetun suojan antamisesta leskelle. Näin ollen ei asunnon vuokrauksesta saatuun tuottoon ei ollut sovellettava perintökaaren 12 luvun säännöksiä.

PK 3:1a on pakottava suojanormi, jota ei voida syrjäyttää edes testamentilla. Lisäksi se syrjäyttää myös rintaperillisten lakiosaoikeuden siten, että jäämistöstä voidaan maksaa vain se osuus, johon pesän muut varat riittävät. Mikäli pesän omaisuus koostuu ainoastaan asunnosta ja asuinirtaimistosta, ei lakiosia voida ollenkaan maksaa. Tällöin perillisten on odotettava suojan poistumista lesken toimien tai kuoleman johdosta. Perilliset eivät voi lesken eläessä esimerkiksi luovuttaa käyttöoikeuden kohteena olevaa asuntoa, eikä sitä voida myöskään ulosmitata perillisen veloista.⁷⁴

Jos lesken hyväksi on tehty testamentti, leski voi korkeimman oikeuden ennakkoratkaisun mukaan vedota siihen sekä PK 3:1a:n mukaiseen asumissuojaan.

KKO 2012:90: Puolisot A ja B olivat tehneet keskinäisen omistusoikeustestamentin. A:n kuoltua hänen jäämistönsä pääasiallisena omaisuutena oli puolet asunto-osakkeista, joista loput omisti B. Asunto-osakkeet oikeuttivat puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon hallintaan. B ilmoitti vetoavansa testamenttiin, joka sai lainvoiman, ja lisäksi perintökaaren 3 luvun 1 a §:n 2 momentin mukaiseen oikeuteen pitää asunto jakamattomana hallinnassaan.

Omistusoikeustestamenttiin vetoaminen ei estänyt antamasta B:lle perintökaaren 3 luvun 1 a §:n 2 momentin nojalla hallintaoikeutta yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon. B:n oikeus asuntoon oli toteutettava perinnönjaossa ennen rintaperillisen oikeutta lakiosaan.

Tässä tapauksessa oli kysymys siitä, voiko leski vedota sekä PK 3:1a.2:n mukaiset oikeudet että saada hyväkseen hänen hyväkseen tehdyn testamentin mukaiset oikeudet. Laki ei anna suoraa vastausta tähän kysymykseen. PK 3:1a:ssa ei ole säännelty siitä

⁷⁴ Aarnio - Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 428.

saako leski sekä kyseisen lainkohdan tarkoittaman vähimmäissuojan lisäksi myös testamentin mukaiset oikeudet. Myöskään lain esitoissa ei ole otettu kantaa tähän. Jos lesken lakisääteinen asumisoikeus syrjäytyisi hänen vedotessaan hänen hyväkseen tehtyyn omistusoikeustestamenttiin, jälkisaädös ei turvaisi samanlaista asumisoikeutta kuin lakimääräinen oikeus. Jos leskellä ei olisi mahdollisuutta suorittaa lakiosia rahana, asunto-omaisuuteen muodostuisi yhteisomistussuhde, joka olisi korkeimman oikeuden mukaan ristiriidassa PK 3:1a.2:n periaatteiden kanssa. Jos leski ei voisi vedota testamentin mukaisiin oikeuksiinsa, hänelle jäisi ainoastaan asumisoikeus. Jos leski joutuisi luopumaan asumisoikeudestaan, hän ei saisi sitä turvaa, minkä puoliset ovat halunneet taata eloonjääneelle puolisolle tekemällä keskinäisen testamentin.

Korkein oikeus päätyi ratkaisussaan siihen, että rintaperillisen lakiosaoikeus joutuu väistymään lesken asumisoikeuden tieltä ja jäi perinnönjaossa toteutettavaksi siten, ettei kavenna lesken oikeutta. Testamentissa leskellä oli oikeus suorittaa lakiosa rahana, muttei velvollisuutta. Lesken ei katsottu olevan velvollinen maksamaan lakiosia pesän ulkopuolisilla varoilla, koska pesään ei kuulunut muuta omaisuutta kuin asunto. Tässä tapauksessa rintaperilliselle annettiin omistusoikeus jäämistössä olevaan asunto-osakkeisiin hänen suhteellista osuuttaan vastaava määrä siten, että niitä jäi rasittamaan lesken PK 3.1a.2:n mukainen asumisoikeus.⁷⁵

Ennen tätä tapausta oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että leski ei voisi saada sekä vähimmäissuojaa ja testamentin mukaisia oikeuksia vaan hänen pitäisi tehdä valinta näiden kahden välillä. Tällöin lesken pitäisi tehdä päätös, ottaako hän asunto-omaisuutta vastaan PK 3:1a.2:n perusteella vai testamentin nojalla.⁷⁶

5.6 Lesken asema kuolinpesässä

Kuolleen puolison omaisuuden vallinta määräytyy eri sääntöjen mukaan riippuen siitä, onko kyseessä lesken vai kuolleen puolison omaisuus. Kuolleen puolison omaisuuden vallintaan sovelletaan PK 18–19 luvun säännöksiä. Leski voi olla kuolinpesän osakas kolmella eri perusteella PK 18:1 mukaisesti. Leski on kuolinpesän osakas siinä tapauksessa, että hän on perillinen tai yleistestamentin saaja. Leski saa kuolinpesän osakkuuden myös avio-oikeuden perusteella. Jos leskellä ei ole PK 18:1 mukaisesti kuolinpesän

⁷⁵ Kolehmainen, Antti: KKO 2012:90. Lesken asumissuojan ensisijaisuus.

⁷⁶ Näin esim. Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 902

osakas, hänestä ei tule osakasta sillä perusteella, että hänellä on oikeus pitää jäämistöä jakamattomana hallussaan.⁷⁷

Jos lesken osakkuus perustuu avio-oikeuteen, osakkuus lakkaa silloin, kun ositus on lainvoimaisesti toimitettu ja leskelle mahdollisesti määrätty tasinko on maksettu.

Avio-oikeus on esinekohtaista. Kuolinpesän osakkuus on puolestaan yleistä, kaikkiin pesän asioihin vaikuttava. Ollessaan ensiksi kuolleen puolison kuolinpesän osakas lesken oikeudet pesän omaisuutta kohtaan kasvavat. Leski osallistuu ennen ositusta ensiksi kuolleen puolison omaisuuden hallintoon AL 86 §:ssä säädetyin tavoin.

Osakkaiden on jäämistöomaisuutta hallitessaan ja siitä määrättäessä toimittava yhdessä (PK 18:1.1). Pesää koskevien oikeustoimien tekeminen edellyttää kaikkien osakkaiden suostumusta. Kuolinpesän hallinnon lähtökohtana on pesän osakkaiden yhteishallinto.⁷⁸ Kuolinpesän osakkaana leski osallistuu myös sellaisen kuolinpesän omaisuuden vallintaan, johon hänellä ei ole avio-oikeutta. Lesken myötävaikutusta vaaditaan myös avio-oikeudesta vapaana olevaa omaisuutta koskeviin oikeustoimia. Tällä on kuitenkin kääntöpuolensa. Siihen asti kunnes jäämistöositus on suoritettu, lesken oma omaisuus on vallinnanrajoitussäännösten alaista omaisuutta. Leski tarvitsee tällöin oman omaisuuden luovuttamiseen ensiksi kuolleen puolison perillisten suostumuksen (AL 86.2 §, AL 133 §). Jos vallinnanrajoitusten alaista omaisuutta on luovutettu ilman suostumusta, voidaan kiinteistön luovutuksen katsoa olevan pätemätön. Tämä koskee kuitenkin vain vallinnanrajoitussäännösten mukaista omaisuutta, muusta omaisuudesta leski voi disponoida vapaasti.⁷⁹

Lesken on saatava vallinnanrajoitussäännöstössä tarkoitettuihin määräämistoimiin suostumus kaikilta kuolleen puolison perillisasemassa olevilta perillisiltä. Vallintarajoitukseen ei vaikuta se, oliko ensiksi kuolleella puolisollla avio-oikeutta lesken omaisuuteen. Jos leski ei saa suostumusta perillisiltä, hän voi pyytää tuomioistuimelta luvan oikeustoimelle.

⁷⁷ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 299.

⁷⁸ Kuolinpesän hallintomuotoja ovat lakiin perustuva yhteishallinto (PK 18 luku), lakiin perustuva lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana (PK 3:1a), sopimukseen perustuva yhteishallinto (PK 24 luku) sekä pesänselvittäjän hallinto (PK 19 luku).

⁷⁹ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus s. 126 - 127.

PK 18:1.1:n mukaan avio-oikeuteen perustuva lesken osakkuus määräytyy osituksen toimittamisen myötä. Lähtökohtana on, että jos lesken osakkuus perustuu avio-oikeuteen ja osituksessa leski on vedonnut tasinko-oikeuteensa tai on todettu, etteivät ensiksi kuolleen puolison perilliset ole velvollisia suorittamaan leskelle tasinkoa, lesken osakkuusasema päättyy, kun ositus tulee lainvoimaiseksi. Jos taas ensiksi kuolleen puolison perilliset ovat velvollisia suorittamaan leskelle tasinkoa, leski on kuolinpesän osakas niin kauan, kunnes tasinko on hänelle maksettu.⁸⁰

⁸⁰ Aarnio, Aulis – Helin, Markku: Suomen avioliitto-oikeus s. 262; Lohi, Tapani: Avio-oikeus ja kuolinpesän osakkuus s. 622; Lvk 2/1935, s. 129.

6 YLEISTÄ TESTAMENTEISTA

Käsitettä testamentti ei ole määritelty lainsäädännössä, vaan testamentin käsitteen sisältö on muokkaantunut oikeuskirjallisuudessa. Termillä testamentti on kaksi merkitystä. Se voi tarkoittaa sekä perittävän tahdonilmausta että asiakirjaa, johon se on kirjattu. Lyhyesti määriteltynä testamentin voidaan katsoa olevan yksipuoleinen, vapaasti peruutettavissa oleva oikeustoimi, jolla henkilö antaa määräyksiä jäämistöstään kuolemansa varalta.⁸¹

Testamenttia luonnehtivat tunnusmerkit voidaan jakaa kahteen ryhmään: perustunnusmerkkeihin ja liitännäistunnusmerkkeihin. Testamentin perustunnusmerkkejä ovat vastikkeettomuus, yksipuolisuus ja kuolemanvaraisuus, joiden avulla tapahtuu tahdonilmaisun identifiointi. Kun tahdonilmaisuu on luokiteltu testamentiksi, siihen voidaan liittää tiettyjä oikeusseuraamuksia, jotka ovat liitännäistunnusmerkkejä. Tällaisia ovat esimerkiksi testamentin peruutettavuus ja velvollisuus saattaa testamentti perillisen tietoon.

Testamentti on jäämistöä koskeva oikeustoimi. Testamentti on myös vastikkeeton. Tällöin testaattori ei saa korvausta tekemästään testamentistaan. Testamentti on kuolemanvaraistoimi. Testamentille on luonteenomaista, että sen oikeusvaikutukset alkavat vasta perittävän kuoltua.

6.1 Testamenttiluokitukset

Jäämistöoikeudessa testamentteja luokitellaan eri tavoin. Testamenttiluokituksilla on merkitystä verotuksellisesti, sillä verotusratkaisut ovat sidottu kiinteästi testamenttiluokitukseen. Perintöveron lisäksi testamenttiluokituksista on hyötyä myös esimerkiksi testamentin tekijän tarkoitusperien ja tavoitteiden selvittämisessä testamenttia tehdessä sekä sitä tulkittaessa. Pitää kuitenkin muistaa, että testamenttiluokituksen sokea noudattaminen voi johtaa testamentin vääränlaiseen tulkintaan, jolloin testamentin tekijän tahto toteutuu vääränlaisesti. Testamentin oikeusvaikutuksia ei voida ratkaista sen perusteella, mihin testamenttiluokkaan testamentti näyttäisi kuuluvan.⁸²

Testamentit voidaan jakaa kahteen ryhmään. Testamentit voidaan luokitella ensinnäkin luokitella määräämisvallan laajuuden mukaan. Toiseksi testamentit voidaan luokitella

⁸¹ Aarnio, Aulis: Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta s. 3.

⁸² Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 525.

sen mukaan, miten testamentin saajan kelpoisuus saada pesästä omaisuutta on määritetty.⁸³

Testamentit voidaan jakaa ensinnäkin yleisjälkisaädöksiin ja erityisjälkisaädöksiin eli legaatteihin. Yleisjälkisaädökseksi voidaan katsoa testamentti, joka antaa sen saajalleen osakasaseman (PK 18:1). Legaatilla puolestaan tarkoitetaan jälkisaädöstä, jossa saajan oikeus on määritelty etuuskohtaisesti.

Legaatin käsitettä ei ole määritelty PK:ssa, mutta legaatın käsite on yhtäläinen Pohjoismaissa.⁸⁴ Vuoden 1935 ehdotuksessa erityisjälkisaädös on määritelty seuraavasti:

”Erikoismääräyksellä tarkoitetaan testamenttimääräystä, joka käsittää tietyn esineen tai rahamäärän, käyttöoikeuden omaisuuteen, oikeuden siitä saatavaan korkoon tai tuottoon taikka muun erityisen etuuden.”⁸⁵

Legaatti on testamenttimääräys, jossa jollekin annetaan jokin tietty oikeus tai etuus, jolloin legaatinsajaan kelpoisuus saada omaisuutta jäämistöstä on määritelty oikeuskohtaisesti. Legaatissa saajalle tuleva oikeus on yksilöity, kun taas yleistestamentissa saajan oikeus määritellään suhteellisesti. Legaatti eroaa yleisjälkisaädöksestä myös siten, ettei legataarista tule kuolinpesän osakasta testamenttisaannon perusteella. Legataari voi kuitenkin olla kuolinpesän osakas jollakin muulla perusteella, esimerkiksi tilanteessa, jossa perittävä on tehnyt legaatın rintaperillisen hyväksi.⁸⁶

Legaattimääräykset voivat olla kohteensa tai sisältönsä puolesta varsin erilaisia. Tärkein tyyppi esinelegaatti, jonka sisältö on normaalisti se, että tietty perittäväälle kuulunut esine siirtyy legataarin omistukseen. Esineen omistaja-asema määräytyy testamentin mukaan. Esinelegaatteihin voidaan lukea myös testamentit, joissa perittävä siirtää testamentinsaajalle muun varallisuus-oikeuden kuin omistusoikeuden. Tällaisia oikeuksia ovat esimerkiksi saamisoikeudet, siirtokelpoiset vuokraoikeudet ja tekijänoikeudet. Rahaeli velvoiteoikeudellinen legaatti on kyseessä silloin, kun legaatti synnyttää saajalle

⁸³ Aarnio, Aulis: Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta s.105

⁸⁴ Esim. Aarnio, Aulis: Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta s. 105 ss., Rautiala, Martti: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan s. 283 ss.

⁸⁵ Määritelmä sisältyi myös vuoden 1938 esitysehdotuksen 35.1 § sekä vuoden 1955 ehdotukseen perintö- ja testamenttिलाiksi 8.2 §. Ruotsissa legaatın määritelmä on puolestaan mainittu lakitekstissä ÄB 11:10.1.

saamisoikeuden pesää kohtaan.⁸⁷

Legaatti voidaan ryhmitellä myös sen mukaan, miten se on määrätty täytettäväksi. Jakamattomasta pesästä täytettävä legaatti tulee täyttää pesänselvityksen yhteydessä ennen perinnönjakoa. Toinen vaihtoehto on yksittäisen osakkaan osuudesta täytettävä legaatti, joka toteutetaan perinnönjaon jälkeen (PK 22:2). Yksittäisen osakkaan osuudesta täytettävä legaatti vähennetään osakkaan jako-osasta eikä legaattia oteta huomioon perintöosien suuruutta määriteltäessä.⁸⁸

Tarkoitemääräyksellä tarkoitetaan testamenttimääräystä, jossa kuolinpesälle, perilliselle tai testamentin saajalle on annettu jokin suoritusvelvollisuus ilman että millekään tietylle oikeussubjektille syntyy vastaavaa oikeutta (PK 11:9).⁸⁹

Kun erityisjälkisäädös on määritelty etuuskohtaisesti, niin yleisjälkisäädös on perinteisesti määritelty testamentiksi, joka tuottaa saajalleen samantyyppisen aseman kuin lakimääräiselle perilliselle. Yleistestamentin saaja on siis kuolinpesän osakas kuten myös lakimääräiset perilliset. Yleistestamentin saajan oikeus on riippuvainen pesänselvityksen tuloksesta samaan tapaan kuin lakimääräisen perillisenkin oikeus.⁹⁰ Vuoden 1935 ehdotuksessa yleisjälkisäädös on määritelty seuraavasti:

”Yleisjälkisäädöksen saaja on se, jonka testamentin tekijä on asettanut perillisen asemaan antamalla hänelle koko jäämistö, määröosan siitä tai sen ylijäämän”⁹¹

Testamentit voidaan myös jakaa useampiportaisesti, jolloin testamenttiluokitus perustuu testamenttisaajan määräämisvallan laajuuteen ja pysyvyyteen. Tällöin voidaan erottaa

- täysi omistusoikeustestamentti
- rajoitettu omistusoikeustestamentti
- käyttöoikeus- eli hallintaoikeustestamentti

⁸⁷ Lohi, Tapani: Legaatinsaajan oikeusasemasta s. 9.

⁸⁸ Lohi, Tapani: Legaatinsaajan oikeusasemasta s. 10–11. Lohen mukaan tällainen jako on periaatteellisesti tärkeä, mutta yksittäisen osakkaan jako-osuudesta täytettävä legaatti on käytännössä harvinainen, koska jollei testamentista muuta ilmene, se on PK 11:2 mukaan täytettävä jakamattomasta pesästä.

⁸⁹ Rautiala, Martti: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan s. 300–304.

⁹⁰ Aarnio, Aulis: Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta s. 105.

⁹¹ LVK 1935. Vuoden 1935 ehdotuksessa oli asiaa koskeva säädös (35.2 §), jota vastaava ehdotus säilyi myös vuoden 1938 ehdotuksessa (35.2§) sekä vuoden 1955 ehdotuksessa perintö- ja testamenttilaiksi (8.1§). Sitä ei kuitenkaan esiinny nykyisessä lakitekstissä.

- tuotto-oikeustestamentti⁹²

Omistusoikeustestamentti antaa saajalleen rajoittamattoman omistusoikeuden, jolloin hän voi disponoida testamentatusta omaisuudesta *inter vivos*. Omistusoikeustestamentin saajan saama omaisuus periytyy hänen oikeudenomistajilleen ja hän voi testamentata saamansa omaisuuden. Omistusoikeustestamentin saaja on aina kuolinpesän osakas.

Rajoitetussa omistusoikeustestamentissa eli vallintatestamentissa omistusoikeutta on rajoitettu siten, ettei testamentin saajalla ole oikeutta määrätä omaisuudestaan vapaasti, koska omaisuudelle on testamentissa asetettu perättäissaanto. Testamentinsaaja voi määrätä omaisuudestaan *inter vivos*, mutta hän ei voi tehdä testamenttia saamastaan omaisuudestaan. Testamentin toissijaissaajat eivät ole tekijän kuolinpesän osakkaita, vaan vasta ensisaajan kuolinpesän osakkaita.⁹³

Käyttö- eli hallintaoikeustestamentissa testamentinsaaja saa vain käyttöoikeuden esineeseen, jolloin omistusoikeus siirtyy jollekin toiselle. Käyttöoikeuden lisäksi testamentinsaaja saa oikeuden omaisuudesta syntyvään tuottoon. Perusajatuksena on, että omistusoikeus jäämistöomaisuuteen nähden siirtyy testamentintekijän kuolinhetkellä perillistaholle tai testamentissa määrätylle henkilölle, mutta käyttöoikeuden omaisuuteen saa joko muu henkilö.⁹⁴

Tuotto-oikeustestamentissa korko tai muu toistuvaisluonteinen suoritus on määrätty tietyille henkilöille ja omistusoikeus jollekin toiselle. Tuotto voi olla esimerkiksi pankkitalletuksesta saatava korko tai pörssiosakkeista jaettava osinko. Omaisuuden hoito voidaan määrätä uskottulle miehelle omaisuuden hoidon turvaamiseksi.⁹⁵

Kuitenkaan testamenttia ei voida aina selkeästi jakaa yleisjälkisäädöksiin ja legaatteihin. Kankaan mukaan tällainen joko-tai-ajattelutapa on väärä tapa lähestyä testamenttia, sen tulkintaa ja täytäntöönpanoa. Tämän ajattelutavan sijasta testamenttia olisi tulkittava

⁹² Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 524.

⁹³ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 53

⁹⁴ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 54

⁹⁵ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 649

sekä-että-ajatusmallin mukaisesti⁹⁶. Testamentit voivat olla esimerkiksi legaatien ja yleisjälkisäädöksen yhdistelmiä ja sama testamenttimääräyksistä voivat olla täydellä omistusoikeudella ja osa rajoitetulla omistusoikeudella.

6.2 Testamentin tulkinta

Testamentin tulkinnalla voidaan tarkoittaa joko testamenttitahdon tai testamenttiasiakirjan sisällön selvittämistä. Testamentin tekijän tahto ei ole tällöin varsinaisesti tulkinnan kohteena, vaan tulkittavan on testamentin kielellinen ilmaisu. Tekstin avulla pyritään selvittämään, mitä testamenttiasiakirjassa olevilla sanoilla, käsitteillä ja lauseilla on mahdollisesti tarkoitettu. Testamentin tulkinta on merkityssisällön antamista testamenttiasiakirjassa olevilla ilmaisuille ja eri merkitysvaihtoehtojen valintaa ilmaisujen välillä. Tulkinnalla pyritään siten välillisesti selvittämään testamentintekijän tahto ja olennaista tällöin on miten valinta eri tulkintavaihtoehtojen välillä perustellaan.

Testamentin tulkintasäännöt voidaan jakaa tulkintaperiaatteisiin ja tulkintaohjeisiin. Tulkintaohjeet voidaan myös jakaa heikkoihin ja vahvoihin tulkintaohjeisiin.⁹⁷ Tulkintaperiaatteet ovat yleisiä, kaikenlaatuisia ja kaikkensisältöisiä testamentteja koskevia. Osa tulkintaperiaatteista on kirjattu lakiin (PK 11 luku ja PK 12:1) ja osa on kehittynyt tulkintakäytännöstä. Tulkintaohjeet ovat puolestaan soveltamisalaltaan rajoitettuja ja ne koskevat joko vain tiettyä testamenttityyppiä tai määrättyä tulkintatilannetta.

PK 11:1: Testamentti on niin tulkittava, että tulkinnan voidaan otaksua vastaavan testamentin tekijän tahtoa. Sen vuoksi on tämän luvun säännöksiä noudatettava vain, mikäli ei testamentin määräyksestä, sen tarkoitukseen ja muihin olosuhteisiin nähden, ole katsottava muuta johtuvan.

Lähtökohtana voidaan pitää subjektiivisen tulkinnan periaatetta, mikä käy ilmi PK 11:1 ensimmäisestä virkkeestä. Subjektiivinen tulkinta tarkoittaa, että testamentille on aina annettava tekijän tiedossa olevaa tarkoitusta vastaava tulkinta. Jos testamentin tekijän tarkoitus ei ole tiedossa, testamenttia on tulkittava testamentin tekijän oletetun tahdon mukaisesti. Tällöin testamentin tulkinta pyrkii yleensä antamaan testamentin tekstille

⁹⁶ Kangas, Urpo: Eloojääneen puolison testamenttausvalta, testamentin tulkinta ja tulkinnan riitauttaminen.

⁹⁷ Aarnio - Kangas: Suomen jäämistöoikeus II s. 60–65. Ks. Myös Rautiala. Martti: Testamentin tulkinnasta IV luku Testamentin tulkinnan perusteista s. 31–44.

merkityssisällön ja valitsemaan tarjolla olevista mahdollisista vaihtoehdoista sopivimman. Vaihtoehdoista tulee subjektiivisen tulkinnan mukaan valita se, jonka testamentin tekijä oletettavasti olisi valinnut ja testamentin tekstille tulisi antaa se merkityssisältö, jonka testamentin tekijäkin olisi sille antanut.⁹⁸

Testamentin tulkitaan aina yksilöllisesti tulkintatilanteessa, jolloin tulkinta pohjautuu kokonaan asianomaisessa tapauksessa käytettävään tulkinta-aineistoon. Subjektiivinen tulkinta velvoittaa tulkitsijaa selvittämään testamentin kokonaisajatuksen. Tällöin tulkitsijan on pyrittävä laittamaan tulkintaa kaipaava yksityiskohta muun testamenttikokonaisuuden yhteyteen sekä pyrittävä ymmärtämään testamenttia osana laajempaa kokonaisuutta, jolloin huomioon voidaan ottaa testamentin tekijän antamat ennakkoperinnöt ja lahjat.⁹⁹

PK 11 luvun säännöksiä on noudatettava vain, mikäli testamentin määräyksestä, sen tarkoitukseen tai muihin olosuhteisiin nähden, ole katsottava muuta johtuvan. Tällöin pyritään estämään vieraan tahdon vaikutus testamentin tulkinnassa. Testamentti on sisällöllinen kokonaisuus, jolloin selvittäessä testamentin tekijän tahtoa testamenttia on tulkittava kokonaisuutena.

Testamenttiasiakirjan lisäksi testamentin tulkinnan apuna voidaan käyttää myös muuta ulkopuolista materiaalia. Tällä tulee kuitenkin oikeuksien olla jonkinlainen yhteys tulkittavaan kohteeseen, jotta sille voidaan antaa tulkinnallista merkitystä.

6.3 Rajoitetun omistusoikeustestamentin tulkinta

PK 12:1 on rajoitettua omistusoikeutta koskeva erityinen tulkintaohje, PK 12:1.

PK 12:1: Jos testamentissa on määrätty, että eloonjääneelle puolisolle perillisenä tai yleisjälkisaädöksen saajana tuleva omaisuus on puolison oikeuden lakattua menevä muulle henkilölle, on vastaavasti sovellettava, mitä 3 luvussa on säädetty, jollei testamentista muuta johdu.

PK 12:1 sovelletaan seuraavan neljän ehdon täyttyessä:

1. omaisuuden saajana on eloonjäänyt puoliso,
2. puoliso saa omaisuuden yleistestamentin saajana,

⁹⁸ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 552.

⁹⁹ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 554.

3. testamentissa on toissijaismääräys ja
4. testamentin tulkinnasta ei muuta johdu

Kun nämä neljä ehtoa täyttyvät ensisaajan oikeuden sisältö ja omaisuuden jako ensisaajan kuoltua määräytyvät PK 3:1-7:ssä olevien oikeusohjeiden nojalla.

Lesken hyväksi tehdyssä rajoitetussa omistusoikeustestamentissa ensisaajana olevan lesken asema määrittyy ensisijaisesti testamentin määräysten mukaan. PK 3 luvun säännökset tulevat sovellettavaksi ainoastaan silloin, kun testamentista ei muuta johdu. Kun lesken oikeus perustuu testamenttiin, PK 3 luvun ilmaisemista tulkintaohjeista poikkeamisen tulee perustua joko itse testamentin sanamuotoon tai sen tulkinta-aineistoon. Todistustaakka on tällöin sillä, joka vaatii PK 3 luvusta poikkeavaa tulkintaa.¹⁰⁰

Korkein oikeus on ottanut kantaa PK 12:1:n tulkintaohjeeseen ja PK 3 luvun määräysten soveltamiseen ennakkoratkaisussa KKO 2005:124.

KKO 2005:124: Puolisoiden A ja B keskinäisen testamentin mukaan ensiksi kuolleen puolison jäämistö, sitten kun lakiosat oli erotettu ja luovutettu tai niiden tultua lesken niin halutessa suoritetuiksi rahana, meni täydellä omistusoikeudella eloonjääneelle puolisolle ja molempien kuoltua rintaperilliselle C:lle. Testamentin toissijaismääräyksen mukaan viimeksi kuolleen puolison jäämistö oli mainittua testamentattua omaisuutta lukuun ottamatta jaettava siten, että rintaperilliset D ja E saivat vain lakiosansa ja C kaiken muun. A:n kuoleman jälkeen tehdyssä perinnönjaossa B suoritti lakiosat rahavaroista, jotka hän oli saanut myytyään hänen ja A:n perillisten välisessä osituksessa tasinkona saamaansa omaisuutta.

Kun testamentista ei katsottu muuta johtuvan, C:lle testamentin toissijaismääräyksen perusteella tuleva omaisuus oli B:n jälkeisessä perinnönjaossa määrätävä perintökaaren 3 luvun mukaisesti eikä asiaan vaikuttanut se, millä vallitsemillaan varoilla B oli aikanaan lakiosat suorittanut. (Ään.)

Tässä tapauksessa leski sai omistusoikeuden ensiksi kuolleen puolison jäämistöön. Jäämistön piti mennä lesken kuoleman yhdelle kolmesta rintaperillisestä, joka sai myöhemmin myös lesken jäämistön. Testamenttiin oli otettu lakiosia koskevat määräykset ensiksi kuolleen puolison ja lesken jälkeen. Korkeimman oikeuden tuli ratkaista, millä tavalla omaisuus tuli määrätä lesken kuoleman jälkeen kun hän oli sekä rintaperillinen että toissijaissaaja.

¹⁰⁰ Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 586.

Tässä ratkaisussa korkein oikeus rinnasti lakiosat PK 3:2:ssa mainittuihin jakosuhdetta muuttaviin tilanteisiin. Tässä tapauksessa oli kuitenkin tehty ositus ja perinnönjako ensiksi kuolleen puolison jälkeen. PK 3:2 koskee tilanteita, joissa ositusta ei ole tehty. Tässä tapauksessa oli kysymys siitä, miten C:lle toissijaismääräyksen perusteella tulevan omaisuuden olisi tullut määräytyä. Tässä tapauksessa vaihtoehtoina oli joko PK 12:1 tulkintaohjeen PK 3 luvun määräyksen soveltaminen tai testamentin tulkitseminen sivuuttaen ja merkityksen antaminen ensiksi kuolleen puolison jälkeen suoritetulle ositukselle ja perinnönjaolle. Tässä tapauksessa korkein oikeus katsoi PK 3 luvun määräyksen soveltamisen oikeaksi vaihtoehdoksi. Tätä korkeimman oikeuden päätöstä on kritisoitu ja sen on katsottu vaikeuttavan testamentin tekijöiden ennakkointia siitä, miten omaisuus tulee jakaantumaan heidän kuollessaan.¹⁰¹

KKO on aiemmin antanut samantapaisen ennakkoratkaisun KKO 1998:113

KKO 1998:113: Puolisot A ja B olivat tehneet keskinäisen omistusoikeustestamentin, jonka toissijaismääräyksen mukaan puolisoitten omaisuuden oli molempien kuoltua perivä rintaperillinen C. A:n kuoltua muut rintaperilliset D, E ja F vaativat lakiosaansa. B myi tilan alihintaisella kaupalla D:lle ja maksoi E:lle ja F:lle lakiosat A:n jälkeen.

B:n kuoltua D:n, E:n ja F:n A:n jälkeen vaatimat lakiosat otettiin huomioon määrittäessä C:lle A:n testamentin toissijaismääräyksen perusteella kuuluvaa suhteellista osaa B:n pesästä.

6.4 Leskelle suopea tulkinta-asetus

Testamentin tulkinnassa tulee myös ottaa huomioon oikeuskirjallisuudessa omaksuttu leskelle suopea tulkinta-asetus. Leskelle suopea tulkinta-asetus on perusteltua varsinkin silloin, kun testamentti on tehty varta vasten lesken etua ajatellen syrjien tällöin muita ensiksi kuolleen puolison oikeudenomistajia. Testamentissa ollessa epäselvyyttä siitä, miten testamenttia on tulkittava, jälkikäädöstä on tulkittava lesken eduksi siinä tilanteessa, missä lesken ja muitten perillisten puolelta esitetty näyttö on ollut tasavahvaa. Tämä tulkinta-asetus ei käy suoraan ilmi PK:sta, mutta leskelle suopeaa tulkinta-asetusta on puollettu sekä oikeuskirjallisuudessa että oikeuskäytännössä perustuen

¹⁰¹ Saarenpää, Ahti: KKO 2005:124: Testamentin ja lakiosan suhde. Saarenpään mukaan ennakkopäätöksestä seuraa, että aviopuolisot tekisivät keskinäisen testamentin sijasta omat testamentit tai sulkevat keskinäisessä testamentissa pois PK 3 luvun säännökset.

elämäkokemukseen siitä, että ensiksi kuollut puoliso haluaa antaa leskelle paremman aseman suhteessa lakimääräisiin tai toissijaisiin perillisiin.¹⁰²

Edellytyksenä kuitenkin on, ettei testamentin sanamuodosta käy ilmi, mikä on testamentin tekijän tarkoitus. Kun testamentin tekijän tarkoituksesta ei ole varmuutta, tulee sovellettavaksi PK 12:2-9. Leskelle suopea tulkinta tulee kysymykseen silloin, kun joudutaan turvautumaan PK 12:2-9:n oikeusohjeisiin. Lisäksi merkitystä on katsottu olevan myös sillä, kuinka läheisiä testamentin tekijältä jää. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 1978-II-49 huomionnut perillisten läheisyyden testamentin tekijään.

KKO 1978-II-49: A ja B olivat tehneet testamentin, jonka mukaan jälkeen elävä sai ”jakamattomana hallita” kaikkea pesän omaisuutta kuolemaansa saakka. Kummankin kuoltua omaisuus oli menevä C:lle. Testamentin tultua lainvoimaiseksi viimeksi elänyt B myi jäämistöön kuuluvan tilan X:lle. Hovioikeus hylkäsi kanteen kaupan ja sen perusteella myönnetyn lainhuudon julistamisen mitättömäksi. KKO jätti jutun hovioikeuden päätöksen varaan. Perusteluissaan KKO mainitsi mm., että A, jonka lähimpiä perillisiä olivat hänen sisaruksensa, oli tarkoittanut turvata B:n toimeentulon siinä tapauksessa, että tämä eläisi häntä kauemmin. Tämä testamentin tekijän tarkoitus ja kaupan ehdot huomioon ottaen testamentti ei estänyt B:tä luovuttamasta kiinteistöä.

Leskelle suopea tulkinta-asetus tulee sovellettavaksi silloin, kun näyttö lesken ja toissijaisten perillisten välillä on tasavahvaa. Kuitenkin tässäkin tulee muistaa ottaa huomioon testamentin tekijän viimeinen tahto. Suopea tulkinta-asetus on perusteltavissa vain silloin, kun ei ole varmuutta testamentin tekijän tahdosta esitetyn näytön jälkeen.¹⁰³

¹⁰² Mahkonen, Sami: Testamentti ja leskelle suopea tulkinta-asetus s. 514, Kangas: Lesken oikeudellinen asema s. 114.

¹⁰³ Mahkonen, Sami: Testamentti ja leskelle suopea tulkinta-asetus s. 527.

7 RAJOITETTU OMISTUSOIKEUSTESTAMENTTI

7.1 Toissijaiset perilliset

Ensiksi kuolleen puolison perillisiä kutsutaan toissijaisiksi perillisiksi. Käsitettä toissijaiset perilliset voidaan käyttää kahdessa eri merkityksessä. Ensimmäkin käsitettä toissijainen perillinen voidaan käyttää PK 3:1.2:ssa mainitut henkilöt. Ensimmäisestään perintöön oikeutettuja ovat perittävän vanhemmat ja heidän jälkeensä perillisiä ovat perittävän sisarukset tai heidän lapsensa. Toissijaisten perillisten piiri ei ulotu enää kolmanteen parenteeliin eli isovanhempiin. Toissijaisilla perillisillä voidaan myös tarkoittaa henkilöä, joka on asetettu testamentilla toissijaisen perillisen asemaan.¹⁰⁴

Toissijaisten perilliset voidaan mainita yksilöiden tai yksilöimättömästi. Yksilöidysti testamentissa voidaan tietty henkilö, joka on toissijaissaajana. Tavallisemmin toissijaisten perillisten piiriä ei yksilöity, vaan määräys voidaan myös ilmaista yksilöimättömästi: omaisuutemme on jaettava lain mukaan, perillistemme kesken, kummankin (lakimääräisille) perillisille, lähimmäisille perillisille, taikka lähiomaistemme kesken. ”Lain mukaan” voidaan katsoa tarkoittavan jakoa, jossa noudatetaan PK 3 luvun säännöksiä. Tällöin kummankin lesken pesä on jaettava suhteellisuusperiaatteen mukaisesti toissijaisten perillisten ja lesken perillisten kesken.¹⁰⁵

KKO 1983-II-83: Puolisot olivat 25.5.1948 tekemässään keskinäisessä testamentissa määränneet, että heidän omaisuutensa oli toisen kuoltua jäävä täydellä omistusoikeudella eloonjääneelle ja että omaisuus molempien kuoltua oli jaettava ”lain mukaan”. Ensiksi kuolleen puolison perillisten vaatimuksesta vahvistettiin puolisoitten tarkoituksena olleen, että omaisuus molempien puolisoitten kuoltua oli testamentin mukaan jaettava kummankin puolison lähimpien perillisten kesken.

Ongelmallisempaan voidaan pitää avoimempia määreitä. Lähtökohtana tässä tulkinnassa voidaan pitää PK 12:1:n ja PK 3 luvun säännöksiä, jolloin omaisuuden jaossa on noudatettava suhteellisuusperiaatetta ja jakotahoina ovat kummankin puolison lakimääräiset perilliset.

KKO 1981-II-159: Lapsettomassa avioliitossa olleet A ja B olivat vuonna 1952 tehneet keskinäisen testamentin, jonka mukaan jälkeen elänyt sai täyden omistusoikeuden pesän omaisuuteen ja viimeksi kuolleen jälkeen omaisuus oli jaettava ”perillistemme kesken puoleksi kumpaisenkin perillisille”. A:n kuoltua B sol-

¹⁰⁴ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I s. 119.

¹⁰⁵ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s.601.

mi avioliiton C:n kanssa vuonna 1966. B, joka kuoli vuonna 1970, oli eläessään ilmoittanut todistajille, että C oli uuden perintökaaren säännösten mukaan hänen keskinäisessä testamentissa tarkoitettu perillisensä. Koska B:n toteamus C:n asemasta ei vaikuttanut A:n ja B:n keskinäisen testamentin tarkoituksen toteutumiseen eikä heidän keskinäiseen asemaansa tai A:n perillisten asemaan, C:n asema oli tulkittava uuden perintökaaren mukaisesti ja häntä siten oli pidettävä testamentissa tarkoitettuna B:n perillisenä.

Se, minkä ajankohdan mukaan toissijaisten perillisten piiri määräytyy, voi olla ongelmallinen. Tämä voi määräytyä kahdella tavalla. Toissijaisilla perillisillä voidaan tarkoitetaan joko ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä lähimpiä oikeudenomistajia tai niitä, jotka ensisaajan kuollessa ovat lähinnä perintöön oikeutettuja. Jos testamentti ja käytettävissä olevan tulkinta-aineiston avulla ei saada selvyttä tähän, PK 12:1:n mukaan tulkinta-apua on etsittävä PK 3 luvusta. Sen mukaan perintöön ovat oikeutettuja ne, jotka lesken kuollessa ovat lähimpiä PK 3:1:ssä tarkoitettuja perillisiä.

Jos lesken kuolinhetkellä toissijaisia perillisiä ei ole elossa, koko omaisuus menee PK 3:1.2:n mukaan lesken perillisille. Jos leskeltä ei jäänyt PK 2 luvun mukaista perillistä, toissijaiset perilliset saavat PK 3:1.3:n nojalla koko lesken jäämistön. Tilanne voi olla toisinkin päin. Mikäli lesken kuollessa toissijaisia perillisiä ei ole enää elossa, toissijaisten perillisten osuus jaetaan lesken perillisten kesken, jolloin omaisuus siirtyy sukuhaarasta toiseen. Tämä tilanne tulee kyseeseen myös silloin, kun ensiksi kuolleella puolison kolmannen parenteelin perillisiä olisi elossa.¹⁰⁶

Mikäli ensiksi kuolleen puolison toissijaisia perillisiä eikä lesken perillisiä ole elossa lesken kuollessa, koko lesken pesä menee valtiolle. Kuitenkaan näitä tulkintasääntöjä ei voida soveltaa siinä tilanteessa, kun ensiksi kuollut puoliso on tehnyt täyden omistusoikeustestamentin puolisonsa hyväksi. Tällöin jos testamenttiin ei ole otettu toissijaismääräystä, valtiolla on aina periä lesken pesä kokonaisuudessaan, jos leskeltä ei jää perillisiä eikä hän ole määrännyt omaisuudestaan testamentillaan. Kuitenkin jos testamentin tulkinta osoittaa, että testamentin tarkoituksena oli vain turvata eloonjääneen puolison oikeus jäämistöön, puuttuva toissijaismääräys voi tarkoittaa, että lesken kuoleman jälkeen perintö oli tarkoitettu jaettavan PK 3 luvun mukaisesti.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I s. 122.

¹⁰⁷ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 603.

Toissijaisten perillistahon määrittämisen lisäksi ongelmia voi aiheuttaa myös sellaiset tapaukset, joissa toissijaismääräys on jäänyt pois testamentista syystä tai toisesta, vaikka testamentintekijä olisi tarkoittanut testamentista rajoitettua omistusoikeustestamenttia täyden omistusoikeustestamentin sijasta tai määräys voi olla niin epäselvä, ettei saada varmuutta siitä, onko testamentissa tarkoitettu sulkea pois toissijaiset perilliset vai onko siinä määräys toissijaisista perillisistä. Puolisoiden välisen keskinäisen testamentin tarkoitus on turvata lesken taloudellinen asema ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että puolison turvaamisella pyritäisiin vahingoittamaan toissijaisten perillisten, kuten rintaperillisten etua. Puolisoiden tekemissä testamenteissa voidaan tuskin pitää poikkeuksettomana sääntönä sitä, että nimenomaisen toissijaismääräyksen puuttuessa testamentin tekijöiden katsottaisiin aina tarkoittaneen sulkea ensiksi kuolleen perilliset pois. Erityisesti rintaperillisten ollessa toissijaisten perillisten asemassa tällaiseen mahdolliseen on suhtauduttava varovaisesti.¹⁰⁸

Kuitenkin tulee muistaa, että testamentin tekijän ei voida olettaa halunneen määrätä omaisuudesta enemmästä kuin mitä testamentissa on määrätty. Jos testamentissa ei ole mainintaa toissijaisesta saajasta, todistustaakka on sillä, joka väittää testamentin tekijöiden halunneen määrätä omaisuudesta myös ensisaajan kuoltua.

7.2 Rajoitettu omistusoikeustestamentti muun kuin aviopuolison hyväksi

Myös muut henkilöt kuin aviopuolisot voivat tehdä rajoitetun omistusoikeustestamentin toistensa hyväksi. Esimerkiksi avopuolisot tai rekisteröitymättömässä parisuhteessa elävät voivat tehdä tällaisen testamentin toistensa hyväksi. Tämä testamentin muoto ei rajoitu pelkästään parisuhteessa oleviin, vaan myös henkilöt, jotka eivät muodosta parisuhdetta keskenään voivat tehdä keskinäisen testamentin, joten esimerkiksi sisarukset voivat tehdä keskinäisen testamentin keskenään.

Puolisoiden välinen keskinäinen testamentti eroaa muiden kuin aviopuolisoiden tekemästä testamentista siten, että muiden henkilöiden tekemään testamenttiin tulkintaohje ei tule sovellettavaksi, sillä perintökaaren säädökset puolison perintöoikeudesta koskevat aviovarallisuusjärjestelmää. Tämä ilmenee jo suoraan PK 12:1:n säännöksen sanamuodosta: ”... eloonjääneelle puolisolle...”: Koska PK 12:1 ei voida soveltaa muiden kuin aviopuolisoiden tekemiin rajoitettuihin omistusoikeustestamentteihin, sen vuoksi

¹⁰⁸ Aarnio, Aulis: Jälkisäädökset s. 224.

muiden kuin aviopuolisoiden välisiin testamenttiin tulee sisällyttää testamenttiin tyhjentävät ohjeet omaisuuden jakamisesta viimeksi kuolleen jälkeen.¹⁰⁹

Jos rajoitettu omistusoikeustestamentti on tehty muun kuin puolison hyväksi, syntyy ongelma, miten perintökaaren säännöksiä sovelletaan. PK 12:1 voidaan soveltaa vain puolison hyväksi tehtyyn omistusoikeustestamenttiin, eikä laki ota ollenkaan kantaa, miten muunlaisessa tilanteessa tulisi toimia. Korkeimman oikeuden ratkaisussa on otettu kantaa, voiko perillinen lahjoittaa omaisuutta silloin, kun testamentissa on toissijaismääräys.

KKO 2007:21 A oli testamentissaan määrännyt, että hänen omaisuutensa oli ensiksi menevä täysin omistusoikeuksin hänen pojalleen B:lle ja B:n kuoleman jälkeen tämän rintaperillisille sekä ettei B:n puolisoilla ollut avio-oikeutta tuohon omaisuuteen. Vähän ennen kuolemaansa B lahjoitti valtaosan omaisuudestaan puolisolleen. Kysymys siitä, oliko puoliso velvollinen palauttamaan B:n hänelle lahjoittaman omaisuuden arvon B:n pojalle. (Ään.)

Ratkaisussa pohdittiin, voidaanko PK 3 luvun säännöksiä lahjoitusten oikeusvaikutuksista soveltaa analogisesti. Korkein oikeus tuli siihen tulokseen, ettei tämä ole mahdollista ja se on myös perintökaaren esitöiden kannanotto.¹¹⁰ Lähtökohtana voidaan pitää, että toissijaismääräys poistaa testamenttauskompetenssin, ja tämän lisäksi voi asettaa rajoituksia hänen testamenttausvapaudelle. Vastikkeettomia luovutuksia voidaan pitää sallittuina, mutta mikäli niiden tarkoituksena on kiertää testamenttauskompetenssin puuttumista, silloin lahjoitukset ovat tehottomia.¹¹¹ Kuitenkin tulee aina ottaa huomioon testamentin tekijän tahto.

Aarnio ja Kankaan mukaan PK 12:1 tulee sovellettavaksi vain siinä tapauksessa, että seuraavat neljä ehtoa täyttyvät. Nämä ehdot ovat että perinnönjättäjältä jää puoliso, ja puoliso on perillinen tai yleistestamentin saaja, sekä omaisuus, joka siten tulee puolisoille, on tämän kuoltua menevä toissijaissaajalle. Jos yksikin näistä kolmesta ehdosta

¹⁰⁹ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus s. 586. Teoksessa viitataan tulkintaa koskevan aukkokohdan paikkaamiseksi Ruotsin ärvdabalkeniin, jonka mukaan, ellei testamentista muuta johdu, testamentin toissijaissaajan suhteellinen osuus tulisi erottaa ensisaajan jäämistöstä samassa suhteessa kuin testamentintekijän ja testamentin ensisaajan omaisuus olivat testamentintekijän kuollessa.

¹¹⁰ Ehdotus 1935 s. 125.

¹¹¹ Lohi, Tapani: Testamentin toissijaissaajaa loukkaava lahjoitus.

jää täyttymättä, PK 12:1:stä ei voida soveltaa rajoitetun testamentin tulkintaohjeena.¹¹²

Tähän asiaan on otettu kantaa myös Vuoden 1935 ehdotuksessa:

Ehdotuksessa ei ole puheenaolevaa pykälää vastaavaa säännöstä sellaisen tapauksen varalta, että perittävä on yleistestamentinsaajaksi asettanut jonkun muun kuin puolisonsa ja tämän ohella määrännyt, kenelle omaisuus tämän kuoltua tai muusta syystä on myöhemmin menevä. Tällöin ei kuitenkaan puolison osalta voida käyttää testamentin tulkinnan lähtökohtana perimissääntöjä, eikä ole katsottu tarpeelliseksi ottaa lakitekstiin sanotun jokseenkin harvinaisen tapauksen järjestelmistä tarkoittavia säännöksiä.¹¹³

Tämä on otettava huomioon suunniteltaessa avopuolisoiden keskinäistä testamenttia. PK 12:1 ei sovellu avopuolisoiden tekemään testamenttiin, jolloin tämä tulee huomioida testamentissa määräämällä tarpeeksi yksityiskohtaisesti, miten omaisuus halutaan jakaa molempien avopuolisoiden kuoltua.

7.3 Oikeus tehdä vastikkeellisia oikeustoimia

Leskellä on oikeus määrätä rajoitetulla omistusoikeustestamentilla saadusta omaisuudesta *inter vivos*. Toissijaismääräys ei rajoita ensisaajan oikeutta tehdä vastikkeellisia oikeustoimia. Leskeltä ei vaadita erityistä perustetta omaisuuden myymiseen eikä hän ole myöskään tilivelvollinen kauppahinnan käytöstä.¹¹⁴

Leski voi tehdä vastikkeellisia oikeustoimia niin kiinteästä kuin irtaimesta omaisuudesta. Leskellä on oikeus myös pantata omaisuutta ilman toissijaisten perillisten suostumusta. Lesken ei tarvitse perustella sitä, miksi hän on tehnyt kyseisen oikeustoimen.¹¹⁵

¹¹² Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 585-586.

¹¹³ Ehdotus 1935 s. 125.

¹¹⁴ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 587.

¹¹⁵ Korkein oikeus on ottanut useasti kantaa lesken oikeudesta disponoida saamastaan omaisuudestaan. Esim. KKO 1951 II 137: Kun keskinäisessä testamentissa oli määrätty, että toisen puolisoista kuoltua kaikki jälkeen jäänyt omaisuus oli joutuva eloonjääneelle puolisolle ja että tämänkin kuoltua tai mentyä uusiin naimisiin silloin jäljelle jäänyt omaisuus oli jaettava lain mukaan, katsottiin, että eloonjäänyt puoliso oli ollut oikeutettu myymään puolisojen yhteisesti omistaman kiinteistön ja ettei ostajan lainhuudatusanomusta niin ollen olisi ollut hylättävä. Ään KKO 1953 II 93: Vaimo, joka hänen ja miehensä tekemän keskinäisen testamentin nojalla oli saanut omistusoikeuden jäämistöön, oli siitä huolimatta, että testamentissa oli määrätty, miten omaisuuden suhteen oli kummankin puolison kuoltua meneteltävä, oikeutettu miehensä kuoltua myymään myöskin tämän osuuden kiinteistöstä, joka oli puolisojen yhteistä omaisuutta. KKO 1929 II 4: Keskinäisen testamentin nojalla, jolla oli määrätty, että eloonjäänyt puoliso sai elää jakamattomassa pesässä ja hallita pesän kiinteätä ja irtainta omaisuutta, hänellä katsottiin olevan oikeus myydä pesän kiinteistöstä maa-alue.

Leski omaisuuden myymisen lisäksi perustaa rajoitettuja esineoikeuksia omaisuuteen.¹¹⁶ Hän voi vuokrata sekä kiinteää että irtainta omaisuutta ilman vuokra-aikaan kohdistuvia rajoituksia.

Lesken määräämisvalta *inter vivos* on rajoittamaton ja hänen tekemänsä oikeustoimet ovat päteviä. Toissijaiset perilliset eivät voi puuttua lesken tekemiin oikeustoimiin tämän eläessä.¹¹⁷

7.4 PK 3:3:n mukaiset vastikkeettomat luovutukset

Vaikka leskellä on oikeus tehdä vastikkeellisia oikeustoimia haluamallaan tavalla elin-aikanaan toissijaisten perillisten sitä estämättä, leskellä ei ole oikeutta tehdä vastikkeetomia oikeustoimia. Lesken eläessä hänen omaisuutensa määrä, laatu ja laajuus voivat suuresti muuttua verrattuna siihen tilanteeseen, joka vallitsi ensiksi kuolleen puolison kuollessa. Leski voi lahjalla tai lahjanluonteisella luovutuksella vähentää omaisuudella merkittäväällä tavalla siitä, mitä se oli ensiksi kuolleen puolison kuollessa. Toissijaiset perilliset eivät voi puuttua lesken tekemiin luovutuksiin tämän eläessä, vaan toissijaisten perillisten suoja toteutuu vasta lesken kuollessa PK 3:3:n mukaisesti.

PK 3:3:ssa on säädetty lesken tekemistä vastikkeettomista luovutuksista. PK 3:3.1 sää-tää lahjoituksen aiheuttamasta vastikkeesta

PK 3:3.1: Jos eloonjäänyt puoliso on antamalla lahjan tai siihen muulla tavalla siihen rinnastavalla toimella, ottamatta asianmukaisesti huomioon ensiksi kuolleen perillisten oikeutta, aiheuttanut omaisuutensa olennaisen vähentymisen, on eloonjääneen puolison pesää jaettaessa hänen perillistensä tulevasta osuudesta suoritettava ensiksi kuolleen puolison perillisille vastiketta heidän pesäosuutensa vähentymisestä.

¹¹⁶ Ks. KKO 2012:48. Tapaus koski lesken tekemää asumisoikeussopimusta ja sen pysyvyyttä. Korkeimman oikeuden ratkaisussa vaadittiin viimeksi elossa olevan puolison hyväksi ja asumisoikeuden turvaamiseksi tehdyn sopimuksen kohtuullistamista siten, että lesken hallintaoikeus katsotaan päättyneeksi ja hänet veloitetaan muuttamaan huoneistosta. Tapauksessa aviopuoliso osti 1980 asunnon itselleen, mutta lastensa nimiin ehdolla, että hän saa elinikäisen asumisoikeuden tähän lapsille käytännössä lahjoitettuun asuntoon. Myöhemmin vuonna 1998 sovittiin aviopuolisoiden ja lasten välille, että myös asunnon ostaneen puolison leskellä oli asuntoon elinikäinen asumisoikeus: äiti oli avioitunut 1994. Toinen lapsista vaati lesken asumisoikeuden lakkaamista OikTL 36§:n nojalla. KKO:n mukaan asumisehtoa ei tullut sovitella mainituin ehdoin.

¹¹⁷ Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö s. 217.

Lähtökohtana PK 3:3:ssa on se, että ensisaajan tekemä lahjoitus on tehokas, jolloin lahjan omistusoikeus siirtyy lopullisesti lahjan saajalle.¹¹⁸

Toissijaisilla perillisillä on kaksi suojaamiskeinoa: jäämistöoikeudellinen vastike ja lahjanpalautusvastuu. Näistä vastiketta voidaan pitää ensisijaisena keinona ja lahjanpalautusvastuuta viimesijaisena keinona silloin, kun vastiketta ei voida antaa. Tällöin toissijaiset perilliset voivat vaatia joko lahjan tai sen arvon palautusta.¹¹⁹

Vastikeoikeus on riippumaton siitä, kenelle lahja on annettu. Vastike perustuu siihen seikkaan, että leski lahjoittamalla vähentää toisten perillisten pesäosuutta. Vastikkeen antamisen avulla pyritään torjumaan lesken pesää jaettaessa sellainen lopputulos, että lesken antaman lahjan johdosta toissijaisille perillisille kuuluva osuus lesken pesästä vähentyisi olemattomaksi.

Vastikeoikeuden syntyminen edellyttää kolmen kriteerin täyttymistä. Lesken on ensin näkin antanut lahjan tai ryhtynyt siihen rinnastettavaan toimeen. Toiseksi edellytetään, että lesken toimi on loukannut toissijaisten perillisten oikeutta sekä kolmanneksi edellytetään, että lesken käyttäytyminen on aiheuttanut omaisuuden olennaista vähentymistä.¹²⁰

7.4.1 Lesken käyttäytyminen ja varallisuustilanteen heikentäminen

Leski voi lahjalla tai lahjanluonteisella luovutuksella vähentää toissijaisten perillisten oikeuksia. Säännös ei kuitenkaan edellytä, että leskeltä jäisi vähemmän omaisuutta kuin mitä hänellä oli ensiksi kuolleen puolison jälkeen.¹²¹ Tällöin tulee arvioitavaksi lesken toimen vaikutus. Jos leski on puolisonsa kuoleman jälkeen tehnyt tietyn suuruisen lahjoituksen, vastikkeen antamista ei estä se, että hänen omaisuutensa arvo olisi noussut hänen leskeytensä lahjan arvon verran tai enemmän.¹²²

Vastikeoikeuden voi synnyttää mitä tahansa omaisuutta koskeva määräämistoimi tai toimenpide. Merkitystä ei ole sillä, onko leski määrännyt omaisuudesta, jonka hän on

¹¹⁸ Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Jäämistöoikeus II s. 588.

¹¹⁹ Kangas, Urpo: Lahja s. 217.

¹²⁰ Lohi, Tapani: Ositus, tasinko, sivullissuoja s. 71.

¹²¹ Lohi, Tapani: Ositus ja sivullissuoja s. 71.

¹²² Lohi, Tapani: Ositus ja sivullissuoja s. 71.

saanut puolisonsa periessään tai omasta omaisuudestaan, joka on kuulunut hänelle avioliiton aikana. Lesken omaisuus nähdään tällöin yhtenä kokonaisuutena.¹²³ Myös lesken puolison kuoleman jälkeen saatu omaisuus voidaan ottaa huomioon vastiketta arvioidessa. Tämän lisäksi tulee huomata, ettei ole olemassa mitään ehdottomia aikarajoja, jonka jälkeen lahjoitusta ei oteta huomioon. Tällöin pesänjaossa saatetaan ottaa huomioon myös sellainen luovutustoimi, jonka leski on tehnyt vuosikymmeniä ennen kuolemaansa.¹²⁴

Minkälainen lesken tekemä oikeustoimi katsotaan sitten aiheuttaneen omaisuuden vähentymisen? Lain sanamuodon mukaan lahjoitusta on pidetty ensisijassa tällaisena oikeustoimena. Lahjan veroisena luovutuksena voidaan pitää myös alihintaisia luovutuksia sekä muita lesken luovutustoimia, jossa leski luopuu omaisuudestaan joko täysin vastikkeetta tai selvästi käypää arvoa alhaisemmasta vastikkeesta.

Lahjoitusten lisäksi myös lesken muunlainen varallisuustilannetta heikentävä käyttäytyminen voi aiheuttaa vastikeoikeuden syntymisen. Edellytyksenä on tällöin, että leski vähentänyt nettovarallisuuttaan. Lain esitöiden mukaan lesken ylivelkaantumista ja omaisuuden tuhlaileva ja huolimaton käyttäminen voidaan katsoa tällaiseksi toimeksi. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että omaisuus voi vähentyä myös hyväksyttävistä syistä. Tällaisena voidaan pitää esimerkiksi lesken elintason säilyminen puolison kuoleman jälkeen. Leski ei ole myöskään velvollisuutta kartuttamaan pesän omaisuutta.¹²⁵ Tällöin esimerkiksi lahjan vastaanottamisesta kieltäytymistä ei voida pitää omaisuuden sopimattomana vähentämisenä.

Sillä ei ole väliä, kenen hyväksi leski on tehnyt lahjoituksen. Lesken perilliset ja muut henkilöt ovat samassa asemassa, kun arvioidaan vastikeperusteen ja palautusvastuun määräytymistä.

Kuitenkaan mikä tahansa lahjoitus ei anna toissijaisille perillisille oikeutta vaatia vastiketta. Lesken on täytynyt toiminnallaan aiheuttaa omaisuuden olennainen vähentyminen.

¹²³ Savolainen, Matti: Pesäosuuksien määrittämisestä perintökaaren 3 luvun mukaan s. 32, Kangas, Urpo: Lahja s. 218, Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö s. 50.

¹²⁴ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 72. Palautusvastuun kannalta tilanne on toinen. Kanne on nostettava viimeistään kymmenen vuoden kuluessa lahjan täyttämistä, jolloin ei voida puuttua kovin vanhoihin luovutuksiin.

¹²⁵ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 73.

nen. Lesken antamat tavanomaiset ja merkitykseltään vähäiset lahjat jäävät vastikesään-
nöksen soveltamisen ulkopuolelle. Tavallisen lahjan ja lesken omaisuutta vähentävän
lahjan rajaa on vaikea arvioida, vaan se tulisi arvioida tapauskohtaisesti suhteessa kuo-
linpesän muuhun omaisuuteen.¹²⁶ Jotta lesken lahjoitustoimi synnyttää vastikeoikeuden,
täytyy lesken käyttäytymisen aiheuttaa toissijaisten perillisten pesäosuuden vähentymi-
sen. Tavanomaiset ja merkitykseltään vähäiset lahjat jäävät säännöksen soveltamisalan
ulkopuolelle. Tämä on perusteltua sen vuoksi, etteivät vähäarvoiset lahjat vaikuta pesän
varojen olennaiseen vähentymiseen. Tällaisten lahjojen merkitystä voidaan arvioida
myös sopimattomuuden kautta. Antaessaan tavanomaisia lahjoja leski käyttäytyy sosi-
aalisten normien edellyttämällä tavalla.¹²⁷ Toisena hyväksyttävänä perusteena on pidetty
lahjoituksen taustalla olevia hyväksyttäviä tarkoituksia.¹²⁸ Oikeuskirjallisuudessa on
esitetty esimerkiksi lahjansaajan asumisen turvaaminen¹²⁹ ja lahjoituksen yleishyödylli-
nen tarkoitus.¹³⁰

7.4.2 Lesken käyttäytymisen merkitys vastikkeen edellytyksenä

Edellä mainitun lesken käyttäytymisellään aiheuttaman varallisuustilanteen heikkene-
misen lisäksi edellytetään, ettei leski ole ottanut huomioon toissijaisten perillisten etua.
Tällöin arvioitavaksi tapauskohtaisesti se, onko lesken tekemä lahjoitustoimi hyväksyt-
tävä vai sopimaton.¹³¹

Arvioitaessa sitä, onko lesken tekemä toimi toissijaisia perillisiä loukkaavia, pitää tehdä
ero varsinaisten lahjoitusten ja muiden varallisuutta vähentävien toimien välille. Oike-
uskirjallisuudessa on katsottu, että puuttuminen lesken tekemiin muihin kuin lahjoitus-
toimiin on asetettu korkealle. Leskelle ei voida asettaa samanlaista omaisuuden hoito-

¹²⁶ Rautiala, Martti: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan s. 44, Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I s. 1074, Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 73.

¹²⁷ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 79.

¹²⁸ Lohen mielestä hyvin tarkoituksiin annetut lahjat pitäisi vähentää lesken perillisten eikä toissijaisten perillisten osuudesta. Lohi, Tapani: Vastike, pesänjako ja lahjansaajan palautusvastuu s. 79.

¹²⁹ Saarenpää, Ahti: Havaintoja toisen puolison perintöoikeudesta toisen puolison kuoltua rintaperillisettä s. 234–235

¹³⁰ Norri, Matti: Leskeysaikana tapahtuneiden ennennysten ja vähennysten huomioon ottaminen jaettaessa perintö lapsettomien aviopuolisoiden jälkeen s. 707.

¹³¹ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 74.

velvollisuutta, kuin puolisoilla on AL 37 §:n mukaan.¹³² Sen sijaan lahjojen osalta linja on asetettu korkeammalle.¹³³

7.4.3 Vastike

Vastikesääntö realisoituu lesken kuollessa. Vastikkeen tarkoitus on saattaa toissijaiset perilliset siihen samaan asemaan, missä he olisivat ellei leski olisi toimillaan vähentänyt pesän omaisuutta. PK 3:3.1 ei ota kantaa siitä, miten vastike pitäisi laskea. Sen sijaan lain esitöissä on esitetty seuraava laskutapa:¹³⁴

1. Ensin jaetaan reaalin pesä perillistahojen kesken heidän suhteellisten pesäosuuksien mukaan, jonka jälkeen
2. annetaan ensiksi kuolleen puolison perillisille vastikkeena heidän suhteellista osuutta vastaava murto-osa lahjan tai muun pesän arvosta siirtämällä tämä lesken perillisten osuudesta toissijaisten perillisten osuuteen.

Tämä voidaan esittää seuraavan laskukaavan muodossa:¹³⁵

$$p = S \times (R + V)$$

p = toissijaisten perillisten arvomääräinen pesäosuus

S = toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus

R = leskeltä jäänyt reaalin pesä

V = lahjan tai muun vastikeperusteesta johtuvan laskennallisen lisäyksen arvo

Vastikkeen suuruuden määrittämiseen edellyttää myös arvostusratkaisun tekemistä. Laissa eikä lain esitöissä ole otettu kantaa tähän asiaan. Arvostamisessa voidaan nähdä kaksi eri vaihtoehtoa: lahjan antamisen ajankohta tai lesken kuolinhetken ajankohta. Oikeuskirjallisuudessa on otettu kantaa tähän asiaan. Aarnion mukaan arvostamisessa pitäisi käyttää lahjoitushetken arvoa.¹³⁶ Kangas puolestaan kannattaa lesken kuolinhetken arvon käyttämistä.¹³⁷

¹³² Savolainen, Matti: Puolison perintöoikeudesta s. 32. Savolaisen mukaan PK 3:3.1:n käyttöala kuin osituspuolen vastikeoikeutta säätelevän AL 94 §, kuten myös Aarnio, Aulis: Perintöoikeus s. 142. Kankaan mukaan taitamaton ja huolimaton omaisuuden hoito ei koskaan kelpaa vastikeperusteeksi. Kangas, Urpo: Lahja s. 218

¹³³ Joissakin oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että lahjoituksiin voidaan liittää vastikeseuraamus, vaikkei leskellä olisi ollut tarkoitusta toimia vahingoittavasti. Kangas: Lahja s. 221.

¹³⁴ Ehdotus 1935 s.122

¹³⁵ Savolainen, Matti: Pesäosuuksien määrittämisestä PK 3 luvun mukaan s. 468, Savolainen, Matti: Puolison perintöoikeudesta s. 58

¹³⁶ Aarnio, Aulis: Perintöoikeus s. 145.

¹³⁷ Kangas, Urpo: Lahja s. 218-220.

Vastikeoikeus on riippumaton siitä, kenelle lahja on annettu. Vastike perustuu siihen seikkaan, että leski lahjoittamalla vähentää toisten perillisten pesäosuutta. Vastikkeen antamisen avulla pyritään torjumaan lesken pesää jaettaessa sellainen lopputulos, että lesken antaman lahjan johdosta toissijaisille perillisille kuuluva osuus lesken pesästä vähentyisi olemattomaksi.

7.4.4 Lahjansaajan palautusvastuu

Toissijaisten perillisten oikeus vaatia vastiketta on ensisijainen keino. Jos kuitenkin tilanne on sellainen, ettei vastiketta voida suorittaa, on lahjansaaja palautusvelvollinen PK 3:3.2:n mukaisesti:

PK 3:3.2: Ellei vastiketta voida suorittaa, on lahja ja tai sen arvo palautettava, mikäli lahjan saaja tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää, että lahjoitus loukkasi ensiksi kuolleen perillisten oikeutta. Palauttamista koskeva kanne on nostettava vuoden kuluessa siitä, kun perunkirjoitus eloonjääneen puolison jälkeen toimitettiin, kuitenkin viimeistään kymmenen vuoden kuluessa lahjoituksen täyttämistä.

Jotta palautusvastuu tulee sovellettavaksi, tulee seuraavan neljän ehdon täytyä.¹³⁸

1. Lesken ja lahjansaajan oikeustoimessa on ollut kysymys PK 3:3.2:ssa tarkoitetusta lahjasta
2. Lesken ja lahjansaajan välinen oikeustoimi täyttää PK 3:3.2:ssa tarkoitetun vastiketunnusmerkistön. Leski on tällöin toteuttanut oikeustoimen ottamatta asianmukaisesti huomioon toissijaisten perillisten oikeutta ja saanut aikaan toimellaan omaisuuden vähentymisen
3. PK 3:3.1:ssä tarkoitettua vastiketta ei voida suorittaa, koska lesken pesänsäästö ei riitä perillisten pesäosuuden täyttämiseen
4. Lahjansaaja on ollut vilpillisessä mielessä, jolloin hän on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että lahjoitus loukkaa toissijaisten perillisten oikeutta.

Palautusvelvollisuus edellyttää lahjansaajan vilpillistä mieltä. Lahjansaajan ei ole katsottu olevan vilpittömässä mielessä, jos lahjansaaja tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää, että

1. Lahjan antaja oli perinyt puolionsa
2. Ensiksi kuolleella puolisoilla oli toissijaisia perillisiä

¹³⁸ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 129.

3. Lahjoitettu omaisuus muodostaa olennaisen osan lahjanantajan varallisuudesta
4. Lahjoitus voi loukata toissijaisia perillisiä

KKO 1999:75 Puolisonsa perinyt leski oli lahjoittamalla kiinteistön aiheuttanut omaisuutensa olennaisen vähentymisen. Lahjoituksen jälkeen kiinteistön arvo oli alentunut lahjan saajasta riippumattomista syistä kiinteistöjen yleisen hintatason alentumisen johdosta. Korkeimman oikeuden tuomiosta ilmenevillä perusteilla katsottiin, että lahjan saajan olisi pitänyt tietää lahjoituksen loukkaavan ensiksi kuolleen perillisten oikeutta. Palautettavaksi määrätyn lahjan arvo määrättiin luovutusajankohdan mukaan.

Tässä tapauksessa korkein oikeus asetti kolme kriteeriä, joiden täytyessä lahjansaajan olisi pitänyt tietää, loukkaako lahjoitus toissijaisten perillisten oikeutta. Korkeimman oikeuden mukaan, jos lahjansaaja tietää, että 1) lahjansaaja on perinyt ensiksi kuolleen puolisonsa, 2) ensiksi kuolleelta puolisolta on elossa olevia sukulaisia ja 3) lahjoitettava omaisuus muodostaa pääosan eloonjääneen puolison jäämistöstä pääosan, hänen olisi pitänyt tietää, että lahjoitus voi loukata toissijaisten perillisten oikeutta. Sen katsottiin olevan merkityksetöntä, tiesikö lahjansaaja yksityiskohtaisesti PK 3 luvun sisällön.¹³⁹

Sillä seikalla, tiesikö leski lahjan mahdollisesti loukkaavan toissijaisten perillisten oikeutta, ei ole merkitystä. Näin ollen se, joka vaatii lahjan palauttamista, ei tarvitse todistaa, että leski olisi tehnyt lahjoituksen loukkaamistarkoituksessa, siis vilpillisessä mielessä tai että lesken tarkoituksena oli suosia lahjansaajaa.¹⁴⁰ Palautusvastuuseen voi johdattaa myös luovutus, jonka alihintaisuuden taustalla on ollut lesken tietämättömyys.¹⁴¹

¹³⁹ Korkein oikeus perusteli tätä seuraavasti: Oikeusjärjestyksemme mukaan tietämättömyydelle oikeussäännöksistä ei pääsääntöisesti anneta merkitystä. Käsillä olevan tapauksessa esitetyn perusteella ei ole aihetta poiketa tuosta lähtökohdasta. Näin ollen siitä, että M ei ole mahdollisesti tuntenut yksityiskohtaisesti perintökaaren säännöstä ja erityisesti sen 3 luvun 3 §:n sisältöä, ei ole merkitystä asiassa. M olisi siten perintökaaren 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan velvollinen palauttamaan saamansa lahjan tai sen arvosta hakijoiden vastikkeen kattamiseen tarvittavan määrän.

¹⁴⁰ Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I s. 780–783. Ks. Myös Aarnio, Aulis: Perintöoikeus s. 142 ja Rautiala, Martti: Perintö ja testamentti s. 44.

¹⁴¹ Korkein oikeus on ottanut ratkaisussaan KKO 1990:46 kantaa tähän. KKO:1990:46: Ensiksi kuolleen puolison perillisten kanteesta vilpillisessä mielessä lahjanluontoisen kaupan tehnyt luovutuksensaaja velvoitettiin perintökaaren 3 luvun 3 §:n 2 momentin nojalla palauttamaan joko a) saamansa lahja viimeksi kuolleen puolison pesälle sen mahdollistamiseksi, että ensiksi kuolleen puolison perilliset saavat toimitettavassa perinnönjaossa heille kuuluvan pesäosuuden vähentymättömänä, tai b) lahjan arvosta ensiksi kuolleen puolison perillisille niin paljon toimitettavassa lainvoimaisessa perinnönjaossa todetaan pesän säästön lisäksi tarvittavan kattamaan näille kuuluva pesän vastike heidän pesäosuutensa vähentymisestä. Ään.

Palautusvelvollisuus ei edellyttänyt lahjoitustarkoitusta. Lahjan arvo määrättiin luovutusajankohdan käyvän hinnan perusteella. Ään.

Palautusvastuu on velvoiteoikeudellinen. Luovutuksensaajalla on oikeus valita antaako hän toissijaisten perillisten osuuden katteeksi luovutetun esineen in natura vai sen sijasta lahjan arvon.¹⁴²

7.5 PK 3:4: Lesken pesän vaurastuminen

Leski on voinut omaisuuden vähentämisen lisäksi myös vaurastuttaa pesää. Leski on voinut lisätä pesän varallisuutta tekemillään oikeustoimillaan. Tämän lisäksi hän on voinut saada ensiksi kuolleen puolison jälkeen perintönä, lahjana tai testamentilla omaisuutta. Tällaisia tilanteita varten on olemassa PK 3:4.

PK 3:4: Jos pesän arvo eloonjääneen puolison kuollessa on suurempi kuin ensiksi kuolleen puolison kuollessa, on pesän vaurastuminen luettava eloonjääneen puolison perillisten hyväksi, mikäli selvitetään, että eloonjäänyt on perintönä, testamentilla tai lahjana saanut vastaavan omaisuuden tai että vaurastuminen johtuu ansiotoiminnasta, jota eloonjäänyt puoliso on harjoittanut ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen.

Tämä vaurastuminen lasketaan lesken perillisten eduksi, jolloin puolittamisperiaatteesta voidaan poiketa. Silloin, kun lesken perilliset haluavat vedota PK 3:4:aan, tulee heidän näyttää toteen sekä vaurastuminen että vastikkeeton saanto.¹⁴³ He eivät ole kuitenkaan näyttövelvollisia siitä, että lesken pesä on vaurastunut testamentilla, perinnöllä tai lahjalla. Tällöin riittää se, että leski on saanut tällaisen etuuden ja pesän omaisuuden arvo on kasvanut leskeysaikana.

PK 3:4 mukaan vaurastumisetu voidaan katsoa ainoastaan lesken perillisten hyväksi. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, että myös muilla lesken oikeudenomistajilla, kuten esimerkiksi lesken aviopuolison, on oikeus vedota vaurastumisetuun. Myös lahjansaajalla, jota vastaan on nostettu PK 3:2.2:ssa tarkoitettu palautuskanne, on sama oikeus. Kaikki edellä mainitut tahot hyötyvät siitä, että toissijaisten perillisten arvomääräinen osuus pienenee.¹⁴⁴

Perintökaaren 3 lukuun ei sisälly säännöksiä siitä, millä tavalla lesken saaman omaisuuden arvonmuutokset otetaan huomioon lesken kuoltua toimitettavassa jaossa.

¹⁴² Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I s.783.

¹⁴³ Kangas, Urpo: Lahja s. 210.

¹⁴⁴ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 56.

7.6 Lesken oikeus testamentin tekemiseen

Vaikka leski on oikeutettu määräämään perinnöstä *inter vivos*, hänen oikeuttaan määrätä perinnöksi saamastaan omaisuudesta on rajoitettu. Lesken perintöoikeuden rajoitusta on tällaisissa tilanteissa perusteltu PK 3 luvun sääntelyyn perustuvalla käsityksellä, jonka mukaan ensiksi kuollut puoliso haluaa omaisuutensa jäävän omille sukulaisilleen lesken kuollessa.

Toissijais määräyksen sisältävä testamentti määrää, miten testamentilla määrätty omaisuus jaetaan lesken kuollessa. Koska omaisuudesta on määrätty testamentilla, leskellä ei ole oikeutta testamentata tätä omaisuutta. Tämä sääntö oli omaksuttu jo vuoden 1734 perintökaaressa sekä korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä ennen PK 3 luvun säätämistä. Lähtökohtana on PK 3 luvun mukaiseen ensisaajan oikeus omasta omaisuudestaan määräämiseen. PK 3:1.2:ssa säädetään: ”Älköön eloonjäänyt puoliso testamentilla määrätä siitä, mikä on tuleva ensiksi kuolleen perillisille”¹⁴⁵. Jos leski on tehnyt testamentin, se katsotaan tehottomaksi ensiksi kuolleen puolison perillisiin nähden, mikäli se estää näitä saamasta lakimääräistä perintöosiensa arvomäärää pesästä tai jos se estää heitä saamasta osalleen joitakin niistä omaisuusesineistä, jotka ovat kuuluneet ensiksi kuolleen puolisolle.¹⁴⁶ Toissijais määräys ei kuitenkaan estä leskeä tekemästä testamenttia omasta omaisuudestaan.

Korkein oikeus on antanut ratkaisun kyseisestä asiasta

KKO 1956-II-4: Tapauksessa puoliset olivat määränneet, ensin keskinäisessä testamentissaan, että toisen heistä kuoltua eloon jäänyt oli saava täyden omistusoikeuden kaikkeen heidän yhteiseen pesänsä omaisuuteen. Myöhemmin he olivat tehneet erityisjälkisäädöksen, jossa määrättiin, että eräiden pesään kuuluvien osakkeiden tuli kummankin kuoltua juotua noissa jälkisäädöksissä mainituille henkilöille. Eloon jääneellä puolisollla ei ollut oikeutta muuttaa sanottuja jälkisäädöksiä, mikäli ne koskivat ensin kuolleen puolison osuutta niissä mainittuihin osakkeisiin.¹⁴⁷

Toissijaisten perillisten ei tarvitse nostaa testamentin moitekannetta oikeutensa toteuttamiseksi, sillä testamenttauskompetenssin ylittäminen ei ole PK 13:1 mainittu testa-

¹⁴⁵ Vuoden 1734 perintökaaren 17:6:ssa sama asia ilmaistiin seuraavasti: Testamentti otetaan antajan osasta.

¹⁴⁶ Aarnio, Aulis: Perintöoikeus s. 139.

¹⁴⁷ Tämä korkeimman oikeuden päätös on annettu ennen nykyisen perintökaaren voimaantuloa.

mentin moiteperuste. Testamentti on jätettävä jaossa täyttämättä jos se loukkaa toissijaisten perillisten oikeutta saada heille kuuluvaa omaisuutta.

Ensisajaan testamenttausvallan laajuus määräytyy PK 3 luvun säännösten mukaan. Ne turvaavat toissijaiselle saajalle hänelle suhteellisen pesäosuuden mukaan kuuluvan arvomääräisen pesäosuuden lisäksi myös esinekohtaisen oikeuden. PK 3 luvun säännökset asettavat testamenttausvallalle kaksi rajoitusta:

1. ensisaja ei voi määrätä siitä pesäosuudesta, joka toissijaiselle saajalle on PK 3 luvun säännösten mukaan tuleva (arvomääräinen rajoitus), ja
2. testamentti ei voi koskea niitä omaisuusesineitä, jotka toissijainen saaja on PK 3:5 nojalla oikeutettu ottamaan itselleen jaettaessa ensisajaan pesää (esinekohtainen rajoitus)

Testamentattavissa oleva arvomääräinen osuus (ensisajaan pesäosuus) määräytyy sen jakotuloksen mukaan, jota PK 3 luku sääntelee. Pääsäännön mukaan testamentattava pesäosuus on puolet pesästä.

Esimerkki pääsäännön mukaisesta jakotuloksesta:

A	B
3000	1000
4000:2	
2000 (=1/2)	2000(=1/2)
	Pesäosuus = avio-osa

Tästä pääsäännöstä voidaan joutua poikkeamaan PK 3:2-4:ssä olevien säännösten johdosta. Pesäosuuksiin vaikuttaa jakosuhdetta muotoileva seikka, kuten avio-oikeuden poissulkeva avio-ehto tai toissijaisen saajan oikeus PK 3:3:n mukaiseen vastikkeeseen.

Esimerkki tilanteesta, jossa kummallakaan puolisoista ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen

A	B
3000	1000
4000	
3/4	1/4

Siinä tapauksessa, että omaisuus on PK 3:3:ssa tarkoitetulla tavalla vähentynyt ensisajaan vallinta-aikana taikka pesä on vaurastunut PK 3:4:ssa tarkoitetulla tavalla, otetaan

nämä seikat huomioon pesäosuutta laskettaessa. Toissijaisen saajan pesäosuutta määriteltessä jakokaava on seuraava:¹⁴⁸

$$1/n * (p + v - l)$$

Kaavassa $1/n$ = jakosuhdeluku, p = lesken pesään reaalisesti kuuluva omaisuus, v = vastike PK 3:3:n mukaan ja l = PK 3:4:ssä tarkoitettu lisäys.

Sen jälkeen, kun toissijaisten saajan osuus on jaossa edellä mainittujen sääntöjen mukaan eroteltu, loppu kuuluu ensisaajan oikeudenomistajille. Tästä omaisuudesta ensisaaja voi määrätä omalla testamentillaan.¹⁴⁹

Lesken testamenttausvaltaa rajoittaa myös esinekohtainen rajoitus. PK 3:5 mukaan ensiksi kuolleen puolison perillisillä on oikeus lesken pesää jaettaessa saada osalleen, mitä he haluavat siitä omaisuudesta, joka on avioliiton aikana kuulunut ensiksi kuolleelle puolisolle. Myös lesken perillisillä on vastaava oikeus sen omaisuuden osalta, jonka leski on saanut ensiksi kuolleen puolison jälkeen.

Kuitenkin tulee ottaa huomioon, että PK 3 luvun säännökset ovat tahdonvaltaista oikeutta. Testamentin tulkinta voi osoittaa, että ensisaajalle oli tarkoitus antaa laajempi valta määrätä testamentilla kuin mitä hänellä PK 3 luvun säännösten mukaan on.

KKO 2005:6: Puolisoiden keskinäisessä omistusoikeustestamentissa oli toissijaismääräys. Leski myi testamentilla saamansa ensiksi kuolleelle kuuluneen kiinteistön sijoittaen kauppahinnan obligaatioihin. Leskellä katsottiin olevan oikeus määrätä obligaatioista omalla testamentillaan.

Tapauksessa korkein oikeus piti voimassa käräjäoikeuden päätöksen. Sen mukaan leski oli saanut omistusoikeuden koko jäämistöön, puolet testamentin nojalla, puolet avio-oikeuden. Hän pystyi määräämään omalla testamentillaan kuitenkin vain avio-oikeuden nojalla saamastaan omaisuudesta toissijaismääräyksen estämättä. Ensiksi kuollut puoliso oli määrännyt puolet perinnöstä toissijaissaajille, määrittelemättä erikseen kyseistä kiinteistöä. Lesken testamenttauskielto ei siten koskenut kiinteistöä, vaan puolta pesän arvosta, sitä tarkemmin määrittelemättä.

Leski oli myös vaurastuttanut pesää esimerkiksi perinnöllä. Arvonnousu katsottiin menevän lesken perillisten hyväksi. Käräjäoikeus katsoi lesken olleen oikeutettu määrää-

¹⁴⁸ Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II s. 595.

¹⁴⁹ Lohi, Tapani: Ennakkoperinnöstä s. 175.

mään omalla testamentillaan obligaatioista, koska ensiksi kuolleen puolison puolisko oli rahamääräisesti vielä jäljellä. Kiinteistön sijaan tulivat obligaatiot ja lopulta pankkitalletukset. Toissijaisten perillisten otto-oikeus ei koskenut kiinteistön sijaan tullutta omaisuutta, vaan heidän oli tyytyminen puoleen pesän rahamääräisestä arvosta ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä.

Tämä korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan otto-oikeuden tarkoituksena voidaan luontevammin katsoa olevan suojata muuta kuin arvomääräistä oikeutta eli esimerkiksi tunne- ja käyttöarvoja. Otto-oikeus koskee kuitenkin vain sellaisia ensiksi kuolleen puolisolle kuulunutta omaisuutta, joka on jäljellä viimeksi kuolleen puolison jäämistössä, ellei sijaan tulleen omaisuuden laadusta voida katsoa muuta johtuvan.

7.7 Testamentista aiheutuvat poikkeukset PK 3 lukuun

Edellä olen kuvannut, miten PK 3 luvun soveltaminen vaikuttaa lesken oikeuteen määrätä rajoitetulla omistusoikeustestamentilla saadustaan omaisuudesta. PK 3 luvun säännökset tulevat sovellettavaksi silloin, kun rajoitetusta omistusoikeustestamentista ei muuta johdu. PK 3 luvusta voidaan poiketa, mikäli testamentissa on annettu asiaa koskevia erityismääräyksiä tai mikäli testamentin noudattaminen sitä muuten vaatii.

Miten PK 3 luvusta voidaan poiketa? PK 12:1 vastaa tähän yleisellä tasolla: PK 3 luku tulee sovellettavaksi, mikäli testamentista ei muuta johdu. Poikkeaminen voi kohdistua joko lesken tai toissijaisten perillisten oikeuksiin. Testamentissa voidaan joko supistaa tai lisätä näitä oikeuksia joko kokonaan tai osittain.¹⁵⁰

PK 3 luku rajoittaa leskeä testamentin tekemisen ja omaisuuden lahjoittamisen suhteen. Leskelle voidaan antaa oikeus lahjoittaa omaisuutta ja testamentata omaisuutta vapaasti. Tällöin toissijaisten perilliset eivät voi vaatia lahjoituksen vuoksi vastiketta tai velvoittaa lahjansaajaa palauttamaan saamansa lahjan. Lesken oikeuksia voidaan myös supistaa siitä, mitä ne lain mukaan olisivat. Jos lesken oikeuksia halutaan supistaa, voidaan miettiä onko rajoitettu omistusoikeustestamentti oikea instrumentti vai olisiko tarkoituksenmukaisempaa käyttää jotakin toista testamenttityyppiä kuten esimerkiksi käyttöoikeustestamenttia.

¹⁵⁰ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 179.

Testamentissa voidaan myös lisätä toissijaisten perillisten oikeuksia. Ensiksi kuollut puoliso voi määrätä omaisuuden luovutuskieltoon, jolloin leskellä ei ole oikeutta lahjoittaa tai testamentata omaisuutta. Toissijaisten oikeutta voidaan myös parantaa lieventämällä PK 3:3.2:ssa tarkoitettuja palautusvastuun syntyedellytyksiä.

Testamentin oikeuksien supistamista ja rajoittamista voidaan tarkastella myös lahjansaajan näkökulmasta. Ensiksi kuollut puoliso voi testamentillaan joko rajoittaa palautusvelvollisuutta tai laajentaa siitä, mitä se olisi PK 3 luvun mukaan.¹⁵¹

¹⁵¹ Lohen mukaan tällaiset lahjansaajan palautusvastuuta koskevat määräykset lienevät käytännössä harvinaisia. Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 178.

8 JAKO LESKEN KUOLEMAN JÄLKEEN

8.1 Pesäosuuden laskeminen

Lesken kuoltua sekä lesken perillisillä että toissijaisilla perillisillä on oikeus vaatia pesänjakoa toisistaan riippumatta. Jaettava omaisuus on lesken omaisuutta, joka koostuu sekä lesken saamasta perinnöstä että hänelle itselleen kuuluneesta omaisuudesta, näiden omaisuuksien tuotosta ja muusta kasvusta.¹⁵² Perillistahojen pesäosuudet määräytyvät puolisoiden varallisuussuhteiden mukaan siten kuin ne olivat ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä. Tarkoituksena on päästä samanlaiseen lopputulokseen, kuin mihin olisi päädytty, mikäli avioliitto olisi purkautunut avioeron johdosta ja ositus olisi toimitettu puolisoiden välillä.

Lesken perillisten ja toissijaisten perillisten välillä täytyy toimittaa pesänjako kutsuttu jakotoimitus,¹⁵³ joka voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen:¹⁵⁴

1. suhteellisten pesäosuuksien määrääminen
2. arvomääräisten pesäosuuksien määrääminen
3. esinekohtaisten pesäosuuksien määrääminen (reaalinen jako)

Ensimmäiseksi tulee arvioida kuinka suuri on toissijaisten perillisten suhteellinen osuus lesken pesästä. Tätä kuvataan murtolukuna, joka pääsäännön mukaan on $\frac{1}{2}$. Toisessa vaiheessa määritetään se arvomäärä, josta murto-osa annetaan. Perillisten arvomääräinen pesäosuus saadaan selville kertomalla saadulla murtoluvulla laskennallinen pesän arvo (esimerkiksi jos pesän laskennallinen arvo on 10 000 euroa, pesän arvo on $\frac{1}{2} \times 10\,000 = 5000$ euroa).

Pääsääntönä on tasajako PK 3:1.2:n mukaisesti. Toissijaisille perillisille kuuluu puolet lesken pesän omaisuudesta. Pääsäännöstä voidaan poiketa kahdessa tapauksessa. Tasa-

¹⁵² Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus s. 278.

¹⁵³ Tälle toimitukselle on erilaisia nimityksiä. Käsitettä pesänjako on käyttänyt mm. Lohi: Ennakkoperinnöstä (s.159), Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I (s.531), Aarnio, Aulis - Savolainen, Matti: Erään selitysteoksen herättämiä perintökaaren tulkintaongelmia (s.223). Saarenpää on puolestaan kutsunut mainittua toimitusta pesäositukseksi (Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö s.51). Rautiala on puolestaan käyttänyt käsitettä ositus kuvaamaan kyseistä jakoa (Rautiala, Martti: Perintö ja testamentti s.51). Myös korkein oikeus on käyttänyt erilaisia ilmauksia kuvaamaan kyseistä jakoa, muun muassa nimityksillä perinnönjako (KKO 1990:46), ositus ja jako (KKO 1981- II-41) tai jako (KKO:1999:75).

¹⁵⁴ Tästä jaottelusta Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 31, Savolainen, Martti: Puolison perintöoikeudesta s. 365, Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo Suomen jäämistöoikeus I s. 1046.

jako ei tule sovellettavaksi, mikäli puolisoilla tai jommallakummalla puolisoista oli avio-oikeudesta vapaata omaisuutta tai ensiksi kuolleen puolison jäämistö on jostakin muusta syystä pienempi tai suurempi kuin puolet puolisoitten yhteenlasketusta omaisuudesta. Toiseksi tasajaosta voidaan poiketa PK 3:2.2:n mukaan testamentilla, jossa ensiksi kuollut puolison on määrännyt jäämistöstään jollekin muulle kuin eloonjääneelle puolisolle.

Lesken kuoleman jälkeen suoritettavassa jaossa on ensiksi määrättävä ensiksi kuolleen puolison jäämistön suhde puolisoitten omaisuuteen. Pesäosuuksien laskeminen voidaan ilmaista seuraavien kaavojen muodossa:

$$P1 = \frac{j}{o} \times J$$

$$P2 = J - P1$$

P1=toissijaisten perillisten pesäosuus, P2= eloonjääneen puolison perillisten pesäosuus, j= ensiksi kuolleen puolison jäämistö o= puolisoitten omaisuus J= eloonjääneen puolison jäämistön arvo jakohetkellä.¹⁵⁵

Jollei kummallakaan puolisoilla ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, laskelma muistuttaa AL 107 §:ssä tarkoitettu omaisuuden erottelua. Tällöin on määrättävä mitä omaisuutta kummallekin puolisolle kuului avioliiton purkautuessa, arvioitava kummankin puolison omaisuus, selvítettävä velat ja vähennettävä kummankin puolison osuudesta ne velat, joista puoliso oli vastuussa.

Puolittamisperiaatteen mukaan toissijaisten perillisten suhteellinen osuus on puolet eloonjääneen puolison jäämistöstä, jolloin jäämistö jakautuisi säännön mukaisesti tasan perillistahojen kesken. Jakoperiaate perustuu olettamukseen, jonka mukaan eloonjäänyt puoliso on vaalinut ensiksi kuolleen perillisten oikeutta.

Puolittamisperiaate on pääsääntö, jonka mukaan pesäosuuksien suuruus lasketaan. Tämä sääntö perustuu PK 3:1.2:n olettamalle, jonka mukaan useimmissa tapauksissa puolisoilla on avio-oikeus kaikkeen toistensa omaisuuteen, jolloin vastikesäännöstöä ei tarvitse soveltaa. Puolittamisperiaatteessa sekä lesken perilliset että toissijaiset perilliset

¹⁵⁵ Savolainen, Matti: Pesäosuuksien määräämisestä perintökaaren 3 luvun mukaan s. 450.

hyötyvät omaisuuden arvonnoususta sekä kärsivät samassa suhteessa siitä, että pesän omaisuuden arvo on alentunut.¹⁵⁶

Poikkeuksena puolittamisperiaatteelle voi olla ensinnäkin puolisojen aviovarallisuuden liittyvä seikka: avio-oikeuden puuttuminen tai AL:n mukainen vastikeoikeus vaikuttaa pesäosuuksiin. Lisäksi suhdelukuun voi vaikuttaa joko lesken tai ensiksi kuolleen puolison testamenttimääräys jonkin muun kuin lesken perillisten ja toissijaisten perillisten hyväksi. Suhdeluku voi muuttua myös silloin, kun leski on toiminut tavalla, joka antaa ensiksi kuolleen puolison perillisille PK 3:3:ssa tarkoitetun vastikeoikeuden. Lisäksi myös lesken pesän vaurastuminen antaa lesken perillisille mahdollisuuden vedota PK 3:4:n mukaisiin pesän vaurastumista koskeviin säännöksiin. Myös ensiksi kuolleen puolison ja lesken antamat ennakkoperinnöt vaikuttavat perillistahojen pesäosuuksien suuruuteen.¹⁵⁷

Avio-oikeuden puuttuminen on käytännössä tärkein peruste puolittamisperiaatteesta poikkeamiseen. Jakotoimituksen kannalta ei ole merkitystä sillä, millä perusteella omaisuus on avio-oikeudesta vapaata.

Ennakkoperinnöt otetaan pääsääntöisesti laskennassa huomioon siten, että ennakkoperinnöt vähennetään saajatahon arvomääräisestä pesäosuudesta.

8.2 Esinekohtaiset pesäosuudet

Pesäosuuden määrään vaikuttaa PK 3:5, joka sääntelee perillisten otto- ja lunastusoikeutta oman perinnönjättäjänsä omaisuuteen.

PK 3:5: Viimeksi kuolleen puolison pesää jaettaessa on ensiksi kuolleen puolison perillisillä oikeus saada osalleen mitä haluavat siitä omaisuudesta, joka avio-
liiton aikana on kuulunut tälle puolisolle. Vastaava oikeus, myös sen omaisuuden osalta, mikä on saatu ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen, on viimeksi kuolleen puolison perillisillä. Kiinteistö saadaan ottaa pesästä, vaikka sen arvo ylittäisi osuuden arvon, jos annetaan rahaa toisen puolen osuuden täytteeksi.

Tämä tarkoittaa, että ensiksi kuolleen puolison toissijaisilla perillisillä on oikeus vaatia sellaista omaisuutta itselleen, joka kuului ensiksi kuolleelle puolisolle tämän kuollessa.

¹⁵⁶ Kangas, Urpo: Lahja s. 197.

¹⁵⁷ Lohi, Tapani: Ennakkoperinnöstä s. 161.

Vastaavasti lesken perillisillä on oikeus vaatia sellaista omaisuutta, joka kuului leskelle tämän kuollessa.

Kiinteän omaisuuden osalta kummallakin perillistaholla on lunastusoikeus. Kumpikin perillisryhmä voi vaatia osuutensa omalle perinnönjättäjälleen kuuluneen kiinteistön, vaikka sen arvo ylittäisikin pesäosuuden arvon. Tällöin erotus on maksettava rahana.

Toissijaisille perillisille kuuluva esinekohtainen oikeus nauttii suojaa lesken tekemiä testamentteja vastaan. Leski on voinut tehdä legaatin, jossa hän määrännyt ensiksi kuolleelle puolisolle kuuluvasta omaisuudesta. Vaikka lesken tekemä testamentti ei loukkaa toissijaisten perillisten arvomääräistä pesäosuutta, se on tehoton, mikäli ensiksi kuolleen puolison perilliset vaativat testamentin kohteena olevaa esinettä itselleen. Jos toissijaiset perilliset eivät halua toteuttaa esinekohtaistaan oikeuttaan, legaatti tulee tällöin päteväksi.¹⁵⁸

Toissijaisten perillisten otto-oikeuden lähtökohtana on lähinnä tunne- ja käyttöarvojen turvaaminen. Jos leski on luovuttanut ensiksi kuolleelle puolisolle kuuluvaa omaisuutta, ja sen sijaan on tullut toisenlaista omaisuutta, otto-oikeuden ei katsota koskevan tällaista surrogaattia. Esimerkkinä tästä korkeimman oikeuden ratkaisu 2005:6, jossa leski oli sijoittanut ensiksi kuolleen puolison kiinteistöstä saadut rahat obligaatioihin.¹⁵⁹ Sen sijaan jos surrogaatti on samankaltainen kuin alkuperäinen omaisuus, voidaan päätyä toiseen lopputulokseen.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s.59

¹⁵⁹ Ratkaisusta KKO:2005:6 tarkemmin jaksossa 7.7

¹⁶⁰ Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 60

9 TESTAMENTIN VEROTUS

Silloin kun puoliset ovat tehneet keskinäisen testamentin rajoitetulla omistusoikeudella, voidaan sitä perintöverotuksellisesti tarkastella kolmesta eri näkökulmasta: lesken, toissijaisten perillisten sekä lesken perillisten.

Lesken verovelkasuhde syntyy ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä. Lesken saama omaisuus arvostetaan kuolinhetken käyvän arvon mukaan. Leski maksaa perintöveroa siitä omaisuudesta, mikä siirtyy hänelle testamentilla. Lesken ei tarvitse maksaa perintöveroa omasta omaisuudestaan tai omaisuudesta, jonka hän on saanut avio-oikeuden nojalla ensiksi kuolleelta puolisolta.¹⁶¹ Omaisuuden arvoa ei alenna se, että lesken omistusoikeutta rajoittaa testamenttausvallan puute. Leskellä on myös oikeus tehdä PerVL:n 12 §:n mukainen puoliso- ja alaikäisyysvähennys.¹⁶²

Toissijaisten perillisten omaisuuden saantohetki siirtyy lesken kuolemaan. Tällöin myös verotuksen toimittaminen siirtyy, mikäli he eivät ole vaatineet lakiosaansa, jos he ovat rintaperillisiä. Jos toissijainen perillinen vaatii lakiosaansa, tulee lakiosaa vastaava perintöverorasite kannettavaksi. Jos toissijainen perillinen ei vaadi lakiosaa, hänen perintöverovelvollisuus siirtyy lesken kuoleman jälkeiseen ajankohtaan, jolloin lesken pesä jaetaan toissijaisten perillisten ja lesken perillisten kesken. Toissijaisten perillisten veroluokka määräytyy ensiksi kuolleen puolison ja toissijaisen saajan välisen sukulaisuussuhteen mukaan, eikä lesken ja toissijaisen saajan sukulaisuussuhteen mukaan. Omaisuus arvostetaan pesänjakohetken käyvän arvon mukaan.¹⁶³

Ensiksi kuolleen puolison tekemällä rajoitetulla omistusoikeustestamentilla ei ole vaikutusta lesken perillisiin. Lesken perillisten perivät lesken, jolloin heidän verovelkasuhteensa alkaa lesken kuoleman jälkeen. Lesken perillisten veroluokka määräytyy heidän ja lesken välisen sukulaisuussuhteen mukaan (PerVL 11 §).

¹⁶¹ Norri, Matti: Perintö ja testamentti s. 154.

¹⁶² Kolehmainen, Antti - Rabinä, Timo: Jäämistösuunnittelu s. 122.

¹⁶³ Kolehmainen, Antti - Rabinä, Timo: Jäämistösuunnittelu s.122.

10 YHTEENVETOA

Rajoitetulla omistusoikeustestamentilla voidaan yhteen sovittaa sekä lesken että toissijaisten perillisten oikeuksia ensiksi kuolleen puolison jälkeen. Leskelle on haluttu antaa mahdollisimman laaja määräysvalta perimäänsä omaisuuteen, mutta samalla on haluttu myös varmistaa, että toissijaiset perilliset saavat oman osuutensa lesken kuoleman jälkeen.

Leskellä on PK 3 luvun oikeus tehdä vastikkeellisia oikeustoimia. PK 3 luku ei rajoita lesken oikeutta määrätä omaisuudestaan eivätkä toissijaiset perilliset voi puuttua näihin oikeustoimiin. Lesken määräysvaltaa rajoitetaan kun kyse on vastikkeettomista oikeustoimista.

Leskellä ei ole oikeutta luovuttaa omaisuutta vastikkeettomasti. Tällä on pyritty siihen, ettei leski pyri vähentämään omaisuutensa määrää heikentämällä toissijaisten perillisten oikeuksia. Jos leski on luovuttanut vastikkeetta omaisuutta, toissijaisilla perillisillä on kaksi oikeussuojakeinoa: vastike ja lahjansaajan palautusvastuu.

Toissijaisilla perillisillä on oikeus saada vastiketta, mikäli leski on lahjoittanut omaisuutta. Vastikeoikeuden syntyminen edellyttää, että leski on antanut lahjan tai ryhtynyt siihen rinnastettavaan toimeen ja tämä on vaikuttanut toissijaisten perillisten osuuden vähentymiseen. Lisäksi edellytetään, että lesken toimi on aiheuttanut omaisuuden olennaisen vähentymisen.

Toissijaiset perilliset eivät voi puuttua lesken tekemiin luovutuksiin tämän eläessä, vaikka olisi ilmeistä, että leski on lahjoittanut omaisuutta. Toissijaisten perillisten oikeus konkretisoituu vasta lesken kuollessa, jolloin he voivat vaatia vastiketta. Tällä pyritään saamaan toissijaisten perillisten pesäosuus samanlaiseksi kuin se olisi ollut ennen lesken ryhtymistä omaisuutta vähentävään toimeen.

Toissijaisten perillisten oikeus vaatia vastiketta on ensisijainen keino. Lahjansaajan palautusvastuu on toissijainen keino ja sitä voidaan käyttää silloin, kun vastiketta ei voida suorittaa. Jotta palautusvastuu tulee sovellettavaksi täytyy lesken antaa lahjansaajalle lahja siten, ettei leski ole ottanut toissijaisten perillisten oikeutta huomioon. Lisäksi edellytetään, että lahjansaajan oli tietoinen tai hänen olisi pitänyt tietää, että lahja louk-

kaisi toissijaisten perillisten oikeutta. Tällöin lahjansaajan tulee palauttaa lahja takaisin tai suorittaa sen sijaan lahjan arvon.

Lesken määräämisvaltaa rajoitetaan myös mortis causa. Leski ei saa tehdä testamenttia sellaisesta omaisuudessa, joka on menevä lesken kuollessa toissijaisille perillisille. Leskellä on kuitenkin aina oikeus määrätä omasta omaisuudestaan testamentilla. Lesken testamenttausvaltaa rajoittaa myös esinekohtainen rajoitus. Toissijaisilla perillisillä on oikeus saada lesken pesästä sellaista omaisuutta, joka on kuulunut ensiksi kuolleelle puolisolle.

Toissijaisten perillisten oikeus toteutetaan lesken kuollessa. Lesken perillisten ja toissijaisten perillisten pesäosuudet määräytyvät puolisojen varallisuussuhteiden mukaan siten kuin se oli ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä. Lesken perillisten ja toissijaisten perillisten välillä toteutetaan pesänjako. Pääsääntönä on puolittamisperiaate, jolloin omaisuus jaetaan toissijaisten ja lesken perillisten kesken tasan. Tästä voidaan poiketa mm. silloin, kun leski on lahjoittanut omaisuutta, jolloin toissijaisilla perillisillä on oikeus saada vastiketta. Leski on voinut myös vaurastuttanut pesää, jolloin tämä vaurastumisetu menee lesken perillisten hyväksi.

Ensiksi kuollut puoliso on voinut määrätä toisin testamentissaan. PK 12:1 antaa mahdollisuuden poiketa PK 3 luvun soveltamisesta silloin kun siitä on otettu määräys testamenttiin. Testamentin määräykset sivuuttavat PK 3 luvun soveltamisen.